

Ingrid Martins Holmberg, Katarina Saltzman, Sarah Andersson
Att ge plats. Kulturarvssektorn och de nationella minoriteternas historiska platser (2018)

Upplaga/avsnitt för elektronisk publicering för forsknings-, utbildnings-
och biblioteksverksamhet och ej för kommersiella ändamål.

Publicerad med tillstånd från Makadam förlag.

Tryckt utgåva finns i bokhandeln: ISBN 978-91-7061-282-4

Makadam förlag, Göteborg & Stockholm

www.makadambok.se

Edition/chapter to be published electronically for research, educational
and library needs and not for commercial purposes.

Published by permission from Makadam Publishers.

A printed version is available through book stores: ISBN 978-91-7061-282-4

Makadam Publishers, Göteborg & Stockholm, Sweden

www.makadambok.se

ATT GE PLATS

ATT GE PLATS

Kulturarvssektorn och
de nationella minoriteternas
historiska platser

INGRID MARTINS HOLMBERG

KATARINA SALTZMAN

SARAH ANDERSSON

MAKADAM FÖRLAG
GÖTEBORG · STOCKHOLM
WWW.MAKADAMBOK.SE

ATT GE PLATS

Kulturarvssektorn och de nationella minoriteternas historiska platser

Ingrid Martins Holmberg, Katarina Saltzman & Sarah Andersson

© respektive författare 2018

Omslagsbild: Finngården Juhola i Östmarks socken, Värmland. Gården är kulturresevat och fornlämningsmarkeringen avser ett så kallat trollkors, ristat i berget på vägen mot gården. Foto © Katarina Saltzman

ISBN 978-91-7061-782-9 (pdf)

CURATING THE CITY PUBLICATION SERIES

ISSN 1101-3303

INNEHÅLL

FÖRORD	7
MINORITET, PLATS OCH KULTURARV	9
INLEDNING	9
DE NATIONELLA MINORITETERNAS HISTORISKA PLATSER	13
– som policy-aspekt	13
– som forskningsfråga	17
UTGÅNGSPUNKTER	22
AVGRÄNSNINGAR, GENOMFÖRANDE OCH ORGANISERING AV PROJEKTET	25
KULTURARVSSEKTORNS KUNSKAPSBILD OCH ENGAGEMANG	29
VAD SOM FINNS I KULTURARVSSEKTORNS ÖPPNA ARKIV	29
VAD KULTURARVSSEKTORNS MEDARBETARE KÄNNER TILL	31
<i>Intervjustudiens uppläggning</i>	31
<i>Svarens karaktär</i>	34
AKTIVITETER PER NATIONELL MINORITETSGRUPP	37
<i>Den sverigefinska minoritetsgruppens historiska platser</i>	37
<i>Den tornedalska minoritetsgruppens historiska platser</i>	41
<i>Den samiska minoritetsgruppens historiska platser</i>	43
<i>Den judiska minoritetsgruppens historiska platser</i>	47
<i>Andra minoritetsgruppers historiska platser</i>	50
INFORMANTERNAS REFLEKTIONER OCH RESONEMANG KRING FRÅGAN	53
<i>"Det finns betydligt fler platser"</i>	53
<i>"Var går gränserna?"</i>	54
<i>"Det är bara att åka till inlandet"</i>	55
<i>"Borde funnits någon synagoga"</i>	57
<i>Rutiner och resurser</i>	58
<i>Olika synsätt på platserns betydelse</i>	61

RESPONS UR MINORITETSGRUPPERNAS PERSPEKTIV	63
<i>En marginaliseringshistoria</i>	65
<i>Platser av betydelse</i>	66
<i>Möjligheter och svårigheter</i>	67
 ATT GE PLATS – SUMMERING OCH REFLEKTIONER	 73
 KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	 84
BILAGOR	95

FÖRORD

Denna publikation bygger på forskningsprojektet *De nationella minoriteternas historiska platser inom kulturarvssektorn* (Riksantikvarieämbetet 2016). Det är en direkt uppföljning av det större projektet *Rörligare kulturarv* (Riksantikvarieämbetet 2012–14) som undersökte hur kulturarvssektorns medarbetare förhåller sig till den nationella minoritetsgruppen romer och deras historiska platser. Föreliggande projekt har ställt liknande frågor kring Sveriges fyra andra nationella grupper: sverigefinnar, torne-dalingar, samer och judar. Hur dessa minoritetsgruppers historiska platser blivit föremål för kulturarvssektorns intresse är den fråga som här stått i fokus. Med ett bredare grepp och en kortare projekttid är denna studie ofrånkomligen mer anspråkslös. Likväl är det vår förhoppning att resultatet – som är ganska anmärkningsvärt i sin enkelhet – kan bidra till en fortsatt diskussion om hur vi kan uppdatera kunskapen om kulturlandskapets historia, och vilka roller som olika aktörer kan ta i detta gemensamma arbete.

Arbetet med detta forskningsprojekt pågick som mest intensivt under 2016 då fältarbete och bearbetning av materialet genomfördes. Detta resulterade i en arbetsrapport som sedan skulle vara underlag för publicering i vetenskapliga sammanhang. Efter en utdragen period av diskussioner och överväganden landade vi i att det lämpligaste sättet att publicera studiens resultat är i en publikation utgiven av Makadam förlag, inom *Curating the City Publication Series*. Med detta format är det möjligt att delge inte bara sammandrag och resultat, utan också de väsentliga detaljer och vändningar som framkom i intervjuerna och som gör detta forsk-

ningsbidrag relevant även utanför forskarsamhället. Från beslut till den färdiga publikationen *Att ge plats* har vägen varit kort och intensiv, med arbete nästan dygnet runt eftersom vi befunnit oss på olika sidor av klotet.

Vi vill rikta ett varmt tack till alla medarbetare inom kulturarvssektorn över hela landet som har tagit sig tid att svara på och samtala om våra frågor. Vi vill också tacka de representanter för de aktuella nationella minoritetsgrupperna som har bidragit med synpunkter och värdefulla reflektioner. Tack även till Riksantikvarieämbetet för projektmedel och publiceringsbidrag, till Institutionen för kulturvård och Centrum för kritiska kulturarvsstudier vid Göteborgs universitet som utgjort värd och forskningssammanhang för projektet, och till School of Geography vid University of Melbourne där en av oss haft sin arbetsplats i slutfasen av projektarbetet. Sist men inte minst ett varmt tack till vår projektassistent Sarah Andersson för det oförtröttliga och engagerade arbetet med att samla och sammanställa det material som denna publikation bygger på.

To be continued.

Graneliden och Melbourne, 29 november 2018

Ingrid och Katarina

MINORITET, PLATS OCH KULTURARV

INLEDNING

Sveriges nationella minoritetsgrupper har under lång tid använt och format platser i landet och därigenom satt avtryck i både minnen och berättelser, och i själva den fysiska miljön. Vad vet vi om dessa avtryck? Hur ser de ut, och vilka är det som besitter kunskap om dem? Vi har valt att undersöka hur medarbetare inom den offentliga kulturarvssektorn, i egenkap av experter inom kulturhistoria och kulturlandskap, har förhållit sig till de svenska nationella minoritetsgruppernas historiska platser. I denna publikation presenterar vi resultatet av forskningsprojektet *De nationella minoriteternas historiska platser inom kulturarvssektorn*. Projektet har ställt frågor kring kännedom och engagemang som kan leda till att de svenska minoritetsgruppernas långvariga förankring i landskapet kan lyftas fram.

En central kontext för vår forskning är de visioner om mångfald och delaktighet som under senare år har präglat kulturarvssektorns arbete (dessa frågor belyses ingående i en kommande avhandling av Malin Weijmer, u.u.), samtidigt som de olika nationella minoriteternas ställning i samhället uppmärksammas på nya sätt. Frågan om representationen av Sveriges nationella minoriteter inom kulturarvssektorn kan självklart avgränsas till en distinkt policynivå, men vårt ärende är ett annat. Vi har valt att inte i första hand fördjupa oss i vare sig policy eller reglering, och har därför inte heller lagt fokus på hur frågan hanteras på central nivå inom kulturarvssektorn. Forskningsbidraget utgörs istället av en genomlysning av hur kulturarvssektorn, såsom ansvarig för upprätthållandet och skapandet av en rimlig historia om Sverige, ser på och hanterar frågan rent konkret i sin regionalt fördelade verksamhet. Den kunskap om kulturland-

skapet och dess historiska dimension som kulturarvssektorns medarbetare besitter, betraktar vi som ett verktyg för reflektion kring övergripande verksamhetsfrågor såsom *vilken historia* och *vilket platsrelaterat kulturarv* som beaktas.

Studien är upplagd utifrån att vi identifierat ett glapp. Å ena sidan har vi de nationella minoritetsgrupperna som definieras genom en egen kultur och historia, framförallt i termer av språk, men ofta även genom traditioner, musik och andra kulturella uttrycksformer. Dessa grupper representeras således främst genom ett *immateriellt kulturarv*. Å andra sidan har vi det faktum att de nationella minoriteterna har fått sin status genom att de har en avsevärd historisk kontinuitet inom landet. Det vill säga, våra nationella minoriteter har befunnit sig *någonstans* i Sverige under lång tid. Frågan i detta forskningsprojekt handlar därför om ”var?”, och detta har vi formulerat i termer av ”vilka historiska platser?”. Frågan handlar således om att *återinskriva* osynliggjorda människor och grupper i Sveriges historiska geografi. Vår utgångspunkt är också att de faktiska landskapsspåren *i sig själva* lockar till nytolkningar, och att kulturarvssektorns medarbetare är bland de mest kompetenta och lämpade att reflektera över detta.

Kontexten till detta dilemma står att finna i de nya rön inom olika vetenskapsområden som visar att migration och rörelse, under överskådlig historisk tid och fram till idag, har konstituerat vår historia. Att sätta likhetstecken mellan kultur och nation innebär alltså att förvränga en faktisk historisk heterogenitet. Här finns då ett område för undersökning: *vilka är de nationella minoritetsgruppernas historiska platser?* Vår utgångspunkt i forskningsprojektet är att kunskap om de nationella minoritetsgruppernas historia i landet – det vill säga en historia som är konkret platsbaserad – idag generellt sett ännu är underkommunicerad. Denna kunskap skulle kunna bidra till en genomgripande historieomskrivning för att ge en rimligare bild av det som är Sverige. Kulturarvssektorns kompetens och ansvar kan i detta sammanhang spela en nyckelroll, och det är relevant att reflektera över i vilken utsträckning sektorn hanterar detta som en konkret möjlighet. Vi är samtidigt medvetna om att en kunskapsutveckling i denna riktning ofrånkomligen också för med sig nya frågor och dilemman, av

vilka vi kommer att beröra några. Våra termer för detta forskningsområde preciseras och avgränsas nedan i avsnitten ”Utgångspunkter” och ”Avgränsningar”.

I forskningsprojektet har vi gjort intervjuer med medarbetare inom kulturarvssektorn i hela landet för att belysa deras kännedom, kunskap och aktiviteter som rör de nationella minoritetsgruppernas historiska platser. Vi är intresserade av hur offentliga aktörer inom kulturarvsområdet, i detta fall enskilda medarbetare som representerar ett professionsområde, förmår navigera, agera och utveckla sin kunskap och sina verktyg inom de ramar och med de möjligheter som genom verksamheten ges för att bidra till detta. Vi har därutöver också samtalat med representanter för de olika minoritetsgrupperna i fråga, men frågan om minoritetsgruppers deltagande i offentligt kulturarvsarbete har inte varit huvudfokus i denna undersökning. Syftet är istället att belysa hur kulturarvssektorn kan bidra till att bilden av den svenska historien blir uppdaterad och mer rimlig i förhållande till den kunskapsbild som aktuell forskning presenterar.

Vårt perspektiv blir således dubbelt: medan vi undersöker *en praktik*, det vill säga vad man vet, vad man gör och vad man vill inom offentlig kulturarvssektor, så menar vi att det är de konkreta *materiella spåren* som erbjuder och genererar detta engagemang. Detta dubbla perspektiv utvecklades inom det föregående forskningsprojektet *Rörligare kulturarv*, publicerat i *Vägskökens kulturarv – kulturarv vid vägskö. Om att skapa plats för romer och resande i kulturarvet* (Holmberg 2014a, där vi undersökte hur minoritetsgruppen romer och deras historiska platser hade blivit uppmärksammade inom kulturarvssektorn. Forskningen visade att samtidigt som den svenska offentliga kulturarvssektorn under det senaste decenniet kan sägas ha gått i bräsch för uppmärksammandet av romers platsrelaterade kulturarv – vi kunde namnge hela tiotalet separata satsningar eller projekt inom detta område – så är kunskaperna fortfarande fragmentariska och har inte lett till någon övergripande sammanställning.

Föreliggande projekt, *De nationella minoriteternas historiska platser inom kulturarvssektorn* (Riksantikvarieämbetet 2016), utgör en direkt uppföljning av detta tidigare forskningsprojekt, *Rörligare kulturarv* (Riks-

antikvarieämbetet 2012–14). Medan vi i det första projektet undersökte kulturarvssektorns arbete med *en* av de nationella minoritetsgrupperna, har detta projekt gått vidare med frågan om hur kulturarvssektorn har förhållit sig till de historiska platser som rör *övriga fyra nationella minoritetsgrupper* i Sverige, det vill säga sverigefinnar, tornedalingar, judar och samer. I förekommande fall har vi kommenterat hur också romer och andra grupper dyker upp i materialet.

Forskningsprojektet *De nationella minoriteternas historiska platser inom kulturarvssektorn* har med finansiering från Riksantikvarieämbetet genomförts vid Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet. Också publiceringen har finansierats av Riksantikvarieämbetet. Projektet har tematiskt varit knutet till *Centrum för kritiska kulturarvstudier*, forskningsklustret *Curating the city*. Projektledare har varit docent Ingrid Martins Holmberg, och medarbetare har varit docent Katarina Saltzman. FM Sarah Andersson har varit projektassistent och har genomfört fältarbete och bearbetning till kartor och diagram. Materialinsamlingen genomfördes under år 2016. Då detta projekt är en direkt uppföljning av det tidigare forskningsprojektet *Rörligare kulturarv*, är det emellertid viktigt att understryka att medan *Rörligare kulturarv* var ett treårigt projekt som fokuserade endast en enda av de fem nationella minoriteterna, så har innevarande projekt varit ettårigt och undersökt övriga fyra nationella minoritetsgrupper, och resultatet är därmed av mer översiktlig karaktär.

Detta forskningsprojekt har ställt tre övergripande frågor. Med frågan *Hur ser kunskapsbilden ut inom kulturarvssektorn med avseende på de nationella minoriteternas historiska platser?* avser vi att ringa in hur en heterogen och mångkulturell dimension i landskapets historia hanteras inom kulturarvssektorn. Med frågan *Hur ser engagemanget ut med avseende på minoriteternas historiska platser som kulturarv?* vill vi ringa in hur kunskap och handling är sammankopplade. Med frågan *Vilka kunskapsluckor kan identifieras?* hoppas vi kunna identifiera specifika behov av fortsatt forskning.

DE NATIONELLA MINORITETERNAS HISTORISKA PLATSER

I följande avsnitt skall vi presentera två kontexter till fenomenet *de nationella minoriteternas historiska platser inom kulturarvssektorn*. Det handlar först om den kontext som utgörs av den reglerande policynivån där frågor förhandlas och beslutas politiskt genom en demokratiskt lagstadgad ordning, men där det omgivande civilsamhället har tilldelats en roll. Inom policynivåns område hanteras fakticiteter som underlag för reglering, och inom det minoritetspolitiska området är också frågan om historia och plats av relevans. Den andra kontexten utgörs av forskningsrelaterade perspektiv och kunskapsresurser. Här presenteras en rad forskningsfält som har beröring med de frågor vi studerat, och vi har valt att ge en översikt över hur fenomenet speglas i olika vetenskapliga sammanhang. Vi kan redan inledningsvis konstatera att inget av dessa båda områden har gett det fenomen vi undersöker – de nationella minoriteternas historiska platser inom kulturarvssektorn – en mer genomgripande eller ingående behandling.

– som *policy-aspekt*

Sedan 2009 har de nationella minoritetsgrupperna i Sverige ett skydd i *Lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk* (2009:724). De inledande paragraferna slår fast att ”det allmänna ska främja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige” (4 §), och att ”förvaltningsmyndigheter ska ge de nationella minoriteterna möjlighet till inflytande i frågor som berör dem och så långt det är möjligt samråda med representanter för minoriteterna i sådana frågor” (5 §). Den svenska minoritetspolitikens bakgrund är en strävan efter att värna om minoritetsspråk och kulturer som annars riskerar att försvinna, och minoritetslagen är i stort en precisering av rättigheterna i språklagen (2009:600).

Frågan om nationella minoriteter är alltså tätt sammanbunden med språkfrågan. I Sverige talas totalt cirka 150 olika språk, och vid sidan av svenska har arabiska idag (2018) gått om finskan som det språk flest talar. Detta kan ställas bredvid de siffror som rör storleken på de respektive nationella minoritetsgrupperna (uppskattningar på minoritet.se): här är den

sverigefinska gruppen ojämförligt störst (400 000–600 000), följd av den romska gruppen (50 000–100 000), den tornedalska gruppen (70 000), den samiska gruppen (20 000–35 000), och den judiska gruppen (25 000). Detta står i kontrast till vad Sveriges befolkning känner till om de nationella minoriteterna och deras respektive språk. I rapporten *Nationella minoriteter* från Språkrådet, Länsstyrelsen i Stockholms län och Sametinget (2015) framgår följande:

Samer och samiska är den minoritet och det språk flest känner till, runt 60 procent. Därefter kommer romer/romska och sverigefinnar/finska. De minst kända minoriteterna och språken är tornedalingar/meänkieli och judar/jiddisch som bara runt 12–17 procent av befolkningen kan nämna. (Språkrådet et al. 2015:21)

Denna fördelning är anmärkningsvärd på flera sätt och vår undersökning belyser detta vidare, se nedan. Vi har i denna publikation använt den numerärt baserade storleksordningen (men utelämnat gruppen romer på grund av undersökningens avgränsning) när det gäller frågor som diskuteras minoritetsgrupp för minoritetsgrupp.

I de nordiska länderna ser frågan om nationella minoriteter och minoritetsspråkens status något olika ut (Kraus & Kivisto 2015). Inom Sverige är svenska språket ensamt utsett till officiellt huvudspråk, och de fem nationella minoritetsgruppernas språk – jiddisch, romani chib, samiska, finska och meänkieli – definieras i enlighet med detta som nationella minoritetsspråk (Hugo Valentin-centrum 2012). Grannlandet Norge har istället två officiella huvudspråk: norska och samiska. Även i Norge finns fem nationella minoritetsgrupper, men de är annorlunda indelade än i Sverige – judar, romer, romanifolket, kväner/norskefinnar och skogsfinnar. I Norge har den samiska gruppen fullt ut tillerkänts status som urfolk, vilket medfört att samiskan blivit ett officiellt huvudspråk. Den samiska gruppens geografiska område sträcker sig över nationsgränserna men till skillnad från Norge har varken Sverige eller Finland ratificerat ILO-konventionen om ursprungsfolk och stamfolk. I Finland har man sedan länge

två officiella nationalspråk, finska och svenska. De nationella minoritetsgrupperna är i Finland sex stycken: samer, romer, judar, finlandssvenskar, tatarer och gammalryssar (Sjöberg & Svensson 2011, Daher, Hannikainen & Heikinheimo 2012, Wickström & Wolff 2016). I Danmark finns en enda erkänd nationell minoritet, den tyska minoriteten i Sønderjylland (Utrikesdepartementet 2017), medan såväl grönländare som färöingar inte har tilldelats en lagstadgad särställning som nationella minoriteter.

En rad nya och reviderade policyer har tillkommit både i samband med och efter att *Lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk* (2009:724) stadgades. Här skall endast nämnas hur de senaste årens arbete för att säkra efterlevnaden av de nationella minoriteternas rättigheter (Kulturdepartementet 2016b, *Uttredningen om en stärkt minoritetspolitik*) till en början även inbegrep kulturarvsfrågor. I samband med arbetet att förnya kulturarvspolitiken inbjöds under 2016 företrädare för de nationella minoritetsgrupperna till regeringen för samråd gällande kulturarvsfrågor (Kulturdepartementet 2016a, *Lagrådsremiss kulturarvspolitik*). De efterföljande lagförslagen berör dock i liten utsträckning frågor om historia och kulturarv.

I rapporten *Kulturverksamhetens främjande av nationella minoriteters kultur* (2015) från Statens kulturråd berörs emellertid både kulturarvssektorn och minoriteternas platser. Rapporten, som baseras på en enkätundersökning riktad till hela det institutionella spektrat av konst- och kulturfrämjande verksamheter, drog slutsatsen att perspektiv som inkluderar och/eller fokuserar de nationella minoritetsgrupperna har anlagts inom museer, musik och teater. Det nämns också att kulturarvssektorn har uppmärksammat platser med anknytning till den sverigefinska minoritetsgruppen: dokumentationsarbete kring en fabrik i Skinnskatteberg utfört av Västmanlands läns museums (Boardindustrin i Skinnskatteberg), samt publik verksamhet vid museimiljön Finngården inom Skansen (Statens kulturråd 2015:9). För de tornedalska, judiska, romska och samiska grupperna anges inga aktiviteter eller verksamheter med uttalat fokus på just platser.

De frågor som detta forskningsprojekt ställer, rörande de generella

förutsättningarna för en mer konkretiserad och platsrelaterad minoritets-historia, tangeras mer direkt i de enskilda nationella minoritetsgruppernas engagemang för nya policyer. Problemställningen har här gällt den svenska statens (genom myndigheters och organisationers) historiska övergrepp, i förlängningen relaterat till eventuella konsekvenser som också kan vara av ägorättsligt slag. Både Svenska tornedalingars riksförbund (STR-T) och Sametinget (tillsammans med Diskrimineringsombudsmannen och Vaartoe – Centrum för samisk forskning) har på olika sätt påtalat behovet av, och rest krav på, sanningskommissioner för att utreda historiska övergrepp. Ett sätt att möta sådana behov är genom så kallade vitböcker. Vad gäller minoritetsgruppen romer publicerades år 2014 *Den mörka och okända historien. Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet* (Arbetsmarknadsdepartementet 2014), i vilken myndigheter och institutioner uppmanades till självvrannskan. Samma år kom Socialstyrelsens *Antiziganism i statlig tjänst. Socialstyrelsens behandling av romer och resande under 1900-talet* (Westin et al. 2014). I fråga om minoritetsgruppen samer publicerade Svenska kyrkan 2016 vitboken *De historiska relationerna mellan svenska kyrkan och samerna. En vetenskaplig antologi* (Lindmark & Sundström 2016), där ett antal forskare redogjorde för historiska oförrätter och kränkningar av samerna.

I de officiella respektive de civilsamhällesbaserade sammanhangen kan således frågor om de nationella minoriteternas 'historia' och 'kulturarv' ibland ges olika innehåll och vikt. Betydelse och innebörd av begreppen 'historia' och 'kulturarv' betraktas också utifrån skilda perspektiv. I detta forskningsprojekt har vi därför valt att låta ett mer utpräglat utifrån-perspektiv – som representeras av kulturarvssektorns medarbetare – möta ett mer utpräglat inifrånperspektiv – framfört av representanter för de olika minoritetsgruppernas organisationer – kring frågan om 'historiska platser'.

Vad som framgår här är att det genom den nationella minoritetspolitiken, i sig, uppkommer en situation av riktade aktiviteter kring respektive nationell minoritetsgrupp. Det är tydligt att den nationella minoritetsgruppen samer framträder med särskild pregnans. Detta har sin bakgrund

i den särställning dessa har: utöver minoritetsgruppsstatus har Sverige också erkänt samernas ställning som *ursprungsfolk* eller urfolk. I regeringens proposition 1976/77:80 *om att ge plats för samerna*, står: ”Samerna utgör en ursprunglig befolkning, som i Sverige är lika gammal som eller äldre än landets majoritetsbefolkning.” (Däremot har Sverige som nämnts inte ratificerat konventionen (ILO 169) om ursprungsfolks rättigheter, troligen på grund av att en ratificering skulle ge samerna större inflytande över mark och vatten i de områden som de traditionellt har nyttjat.) Dessa förhållanden medför alltså att policyområdet med avseende på samer är mer utvecklat än vad gäller övriga nationella minoriteter.

Inom kulturmiljöområdet och i förvaltningsfrågor rörande samiska platser i kulturlandskapet finns en lång rad dokument, såsom till exempel så kallade utvecklingsprogram. Arbetet med detta inleddes på 1990-talet då Riksantikvarieämbetet finansierade framtagandet av en forskningsöversikt över Sveriges samiska kulturmiljöer (Aronsson 1995). Översikten visar att det fanns stora kunskapsluckor och som en följd beslutades om ett program som skulle ligga till grund för kulturmiljövårdens arbete kring samiska kulturmiljöer (Riksantikvarieämbetet 1998). Sedan dess har ytterligare tre program tillkommit. Det senaste är *Det samiska kulturlandskapet. Program för att bevara, bruka och utveckla samiska kulturlandskap 2015–2020*, där det konstateras att det under senare år visserligen har hänt mycket positivt i frågan, men att det ännu råder brist på kunskapsunderlag, dokumentation och inventeringar avseende samiska kulturmiljöer (Åjtte, Gaaltje & Länsstyrelsen Västerbotten 2014:27–32).

– som forskningsfråga

Vad gäller empirisk och metodologisk inriktning, befinner sig detta forskningsprojekt i gränssnittet mellan flera etablerade forskningsfält. Då vi undersöker en fråga som rör offentlig kulturarvsverksamhet, aktualiseras forskningsfältet kulturarvsstudier och museistudier. I och med att vi undersöker nationella minoriteter aktualiseras också forskningsfältet minoritetsstudier med undergrupper såsom Sámi Studies, Jewish Studies och Romani Studies. Eftersom vårt bidrag har utpräglat kvalitativa an-

satser är kulturstudier ett forskningsfält av metodologisk relevans. På en övergripande nivå ansluter vårt projekt till forskning med postkoloniala perspektiv som kan bidra med att problematisera sakernas tillstånd, i detta fall reproduktionen av naturaliserade maktordningar. Detta återkommer vi till i avsnittet ”Projektets utgångspunkter”.

I det följande kommer vi att beröra viktiga forskningsbidrag inom respektive område som bildar den kunskapsmässiga kontexten för vårt projekt. Vi har i första hand valt att ge en överblick över hur de svenska nationella minoriteternas kulturarv, som fenomen betraktat, återspeglas inom olika forskningsfält och utifrån olika perspektiv. Vår sammanställning gör alltså inte anspråk på att täcka in de centrala verken i den internationella forskningen inom respektive område.

Det måste omedelbart konstateras att vi knappt har hittat några forskningsbidrag som specifikt rör frågan om offentlig kulturarvssektors roll för kunskapsutvecklingen kring minoriteters historiska platser, eller frågan om just den rumsliga dimensionens roll för verksamheten inom den offentliga kulturarvsproduktionen. Ett första tentativt forskningsbidrag utgörs av antologin *Vägskökens kulturarv* (Holmberg 2014a) som presenteras närmare längre ned. Inom samma projekt prövades också att undersöka vad en fördjupad platsrelaterad historia kan tillföra (Persson 2014, Holmberg 2014b) och hur denna kan ge en ny och annorlunda bild av såväl den aktuella minoritetsgruppens historia som det vidare stadslandskapets historia (Holmberg & Persson 2018, Holmberg 2014a).

En ansenlig del av den forskning som rör de svenska nationella minoriteterna har fokuserat på språkrelaterade frågor och återfinns således inom det språkvetenskapliga fältet (se t.ex. Svanberg 2005, Huss & Lindgren 2010, Nordblad 2015, Hyltenstam et al. 2012, Hyltenstam & Milani 2004, Westergren & Åhl 2007, Ahlryd et al. 2010). Det är förhållandevis sällan som språkvetenskaplig forskning också placeras ’det språkliga’ inom historisk-rumsliga kontexter på ett för resultatet genomgripande sätt.

Det är också uppenbart att forskning som rör de svenska nationella minoriteterna, betraktade som grupper med egen identitet, till stor del har inriktat sig på nutida och historisk politik, policyutveckling och myndig-

hetsutövning, såsom det görs inom forskningsfälten integrations- och invandrarpolitik samt minoritetspolitik (se t.ex. Borevi 2002, 2013, Gullberg 2014:65ff). Det minoritetspolitiska forskningsfältets utveckling i Sverige speglar tillkomsten av själva politikområdet. Inom detta forskningsfält utgör inriktningen mot samepolitisk utveckling en särskild gren som har ett nationsgränsöverskridande perspektiv (se t.ex. Niemi 2002, 2006, Ryymin 2004, Johansson 2008, Mannela Gaup 2007, Lantto & Mörkenstam 2009, Verrill 2014, Bjerkli & Selle 2015).

Också inom det forskningsfält som anlägger olika identitetsperspektiv finns omfattande forskning inriktad på samer som minoritetsgrupp betraktad (Marton & Danusiri 2004, Kramvig 2005, Hagström Yamamoto 2010, Nyseth & Pedersen 2014). När det gäller den sverigefinska gruppen, har en mer generell sverigefinsk erfarenhet och forskning skildrats i flera olika studier (se Elenius 2006, 2010, Ågren 2006, Weckström 2005, 2008, Huss & Syrjänen 2013). Vad gäller forskning om den judiska minoriteten är det först på senare år som kulturarvsfrågan har blivit uppmärksammas (se t.ex. Müssener 2011, Andersson & Carlsson 2013), men det finns också pågående ansatser och aktiviteter inom Centrum för kritiska kulturarvsstudier vid Göteborgs universitet). Detta inkluderar frågan om relationen mellan judisk identitet och historiska platser, samt hur judisk kulturarvsuppfattning (den historiska framväxten av specifik identitet) är relaterad till det faktum att judiska samhällen historiskt ofta varit geografiskt isolerade (Akman 2007:68ff).

Forskning om den tornedalska minoritetsgruppen är framförallt inriktad mot språk och språkmässiga kulturyttringar. Exempel är projekten *De nya litteraturerna i Sverige* (2000–2002) som undersökte den samiska och tornedalska litteraturens roll i formandet av gruppidentitet (Gröndahl 2002), och *Språk och identitet i Tornedalen under det minoritetspolitiska paradigmskiftet efter 1935* (2011–2014). Det sistnämnda leddes av professor Lars Elenius (som även intervjuats inom ramen för föreliggande projekt), som har en omfattande publicering rörande både tornedalingar och samer ur olika perspektiv (Elenius 2006, 2007, 2008, 2010, Elenius et al. 2016).

Det minoritetspolitiska forskningsfältet innefattar också frågor om

strukturell diskriminering av grupper utifrån etnisk och religiös tillhörighet (se t.ex. de los Reyes & Masoud 2005, de los Reyes 2006, Pikkarainen & Brodin 2008a, Pikkarainen & Brodin 2008b, nämnas bör också forskning vid Hugo Valentin-centrum vid Uppsala universitet).

Inom fältet museistudier har de etiska aspekterna av repatriering av föremål och mänskliga kvarlevor varit en viktig forskningsfråga under senare år (för de svenska minoriteternas del, se Edbom 2005, Harlin 2008, Fforde et al. 2002, Kuoljok 2007). Frågan gränsar också till aspekter av repatriering (se t.ex. Lundén 2016, Hammelev Jörgensen 2017). Med fokus på samiska föremål på museer menar Gunilla Edbom (2005) att medvetenheten, intresset och viljan att utöka samarbetet mellan ursprungsbefolkningar, museer och forskare har tilltagit. Detta bekräftas också tio år senare av Eva Silvén (2016:213), särskilt med avseende på förhållandet mellan repatriering och plats (i termer av hur det performativa 'hemförandet' inverkar på hur historia och nutid, centrum och periferi, nationer och identiteter kan skapas i den idag globala urfolksdiskursen). Platsfrågan tillmäts här en konstitutiv roll, men ges en delvis vidare innebörd än den detta projekt undersöker.

Forskning om institutionell kulturarvshantering av minoritetskulturer har också berört frågan om hur dessa grupper har representerats. Museernas urval av föremål tenderar bland annat att låsa fast föreställningar om vad en viss minoritetskultur är och har varit. Vad gäller bilden av samisk kultur inom svensk kulturarvssektor har detta blivit genomlyst på flera sätt. Eva Silvén har i en serie studier undersökt hur museernas utställningar av samisk kultur ofta upprätthåller en förlegad syn på denna kultur och dessutom upprätthåller en i det närmaste kolonial maktrelation genom sin diskursiva och materiella ordning (2006:190, 2012a, 2012b, 2014, se även Hammarlund-Larsson 2008, Potinkara 2012, Kelly-Holmes & Pietikäinen 2016). Nika Potinkaras (2012) forskning belyser vidare hur en institutionellt baserad reproduktion av gruppidentitet, med koloniala förtecken, inte står som ett isolat, utan är relaterad också till gruppinterna förhållanden hos dem som representeras, såsom meningskiljaktigheter och rivalitet med avseende på identitet inom den samiska gruppen. Här

går forskningsperspektivet utöver frågan om maktutövning inom institutionell kulturarvspraktik, och vidgas till att omfatta det mer eller mindre ömsesidiga nyttjandet av den maktrelation som upprättats inom och genom verksamheten. Aktuella forskningsprojekt som bör nämnas är *Att samla Sápmi. Om kolonialt samlande av samisk materiell kultur under tidigmodern tid*, och *En kolonial arena. Landskap, människor och globalisering i norra Sveriges inland under tidigmodern tid*, som undersöker norra Sveriges kolonisering, industrialisering och globalisering. Projektledare är Jonas Monié Nordin, Historiska museet och Carl-Gösta Ojala, Uppsala universitet, och båda projekten finansieras av Vetenskapsrådet.

Också själva mångfaldsbegreppet inom den svenska kulturarvssektorn (se t.ex. Riksantikvarieämbetet 2004, Kulturdepartementet 2004, 2007, Regeringens proposition 2008/09:158, Länsstyrelserna 2014), har tagits upp inom forskningen. Exempelvis menar Anders Högberg att mångfaldsfrågan idag kan betraktas som väletablerad, då den präglar kulturarvssektorns mål och visioner, men han pekar samtidigt på att mångfaldsfrågan inte är lika självklar när det kommer till det konkreta myndighetsutövandet (Högberg 2013, se även Holmberg & Weijmer 2012, Furumark 2013). Också Weijmers forskning (u.u.) pekar åt liknande håll utifrån ett antal konkreta fallstudier, dock med utgångspunkt i delaktighetsuppdraget. Med fokus på frågor om mångfald, inkludering och representation inom museernas arbete har Hyllén-Cavallius & Svanberg (2016) tagit fram en kunskapsöversikt. Ett annat exempel utgörs av antologin *Genusförbart. Inspiration, erfarenheter och metoder för museiarbete*, som bidrar till mångfaldsdiskussionen genom att ta ett samlat grepp kring mångfalds- och genusfrågor vid museerna (Hauptman & Näversköld 2015).

I boken *Vägsälens kulturarv – kulturarv vid vägsäl. Om att skapa plats för romer och resande i kulturarvet* (Holmberg 2014) belyses i flera kapitel hur minoritetsgruppen romer och deras historiska platser har uppmärksamats inom kulturarvssektorn under de senaste decennierna. Det visade sig att den svenska offentliga kulturarvssektorn i oväntat hög utsträckning har uppmärksammat romers platsrelaterade kulturarv – sammanlagt namnges hela tioalet separata satsningar eller projekt –

men också att flertalet aktiviteter har varit baserade på samverkan med gruppen i fråga. Samtidigt som aktiviteterna har ägt rum och kunskap i frågan alltså är ackumulerad, har det ännu inte kopplats ett samlande grepp. Som redan nämnts är frågan om romer lagd åt sidan inom detta projekt, men vissa av de forskningsresultat som presenteras i *Vägskä-lens kulturarv* har en generell karaktär och är relevanta för föreliggande forskning. Utmärkande för minoritetsgruppen romer är att frågan om undergruppen ”resandes” förhållande till undergruppen ”romer” har varit föremål för en långvarig diskussion både i lagens förarbeten och inom gruppen. I anslutning till detta faktum kunde vi notera att också vissa kulturarvssektorsprojekt i sin terminologi frångått den nationella minoritetspolitikens officiella övergripande term ”romer” och istället använt termen ”resande” som här definierar en undergrupp. Detta exempel visar hur kulturarvssektorns engagemang i ett visst rumslig-kulturellt fenomen kan leda till en nationsöverskridande ny kunskap om den kulturella heterogenitet som utgör Sverige (se <http://reisendekartet.no/sv/>). Denna iakttagelse är intressant och antyder att kulturarvssektorns projekt har haft en potential att också medverka till en ny kulturlandskapshistoria som inte nödvändigtvis följer etablerade gränser.

UTGÅNGSPUNKTER

Forskningsprojektets frågeställning utgår från att den offentliga kulturarvssektorn har en viktig roll för frågor om en rättvisande historia, men också frågor om hur en ökad inkludering behöver hantera frågor om kulturell identitet. Vi kommer nedan att beskriva de centrala ontologiska och epistemologiska utgångspunkterna för detta forskningsprojekt.

Det fenomen vårt projekt har undersökt – de nationella minoriteternas historiska platser inom kulturarvssektorn – kan på en generell nivå sägas ansluta till forskning som med postkoloniala perspektiv undersöker och problematiserar *naturaliserade maktförhållanden*. Att maktrelationer blir förgivettagna är i dessa sammanhang i själva verket ofta en konsekvens av de historiska tillfälligheter som skapade möjligheter för vissa grupper

att tillskansa sig fördelar. Detta perspektiv medför att forskningen strävar efter att belysa, undersöka och kritisera olika former av strukturellt betingad över- och underordning, vare sig den är historisk eller samtida. De storheter som detta projekt hanterar – kulturarv, minoriteter, politik/policy och myndighetsutövning – är alla centrala studieobjekt inom postkoloniala studier vilka i allmänhet utmynnar i tillspetsad kritik av orättfärdig reproduktion av sociokulturella maktordningar. I ett postkolonialt perspektiv innefattas också ofta rumsliga dimensioner. På många sätt ansluter alltså vårt projekt till dessa perspektiv. Vi ser det som viktigt att i vår bild av verkligheten innefatta motstridigheter och komplexitet, och vi hoppas att vår forskning i förlängningen kan medverka till utvecklingen av praxis som tar sikte på en rimligare landskapshistoria och mer heterogen nationell identitet.

Kulturarv är ingen neutral storhet. De sätt på vilka historien representeras har en avgörande betydelse för hur vi kan tänka oss framtiden. Tre för oss centrala och ofrånkomliga aspekter av kulturarvsverksamhet lyfts fram av Ashworth et al. (2007): 1) Urval/produktion av kulturarv bekräftar etablerade maktrelationer och skapar nya sådana. Detta innebär att verksamheten antingen överför eller förskjuter makt, över tid. 2) Tid och rum är inte åtskiljbara inom verksamheten, vilket innebär att kulturarv inte kan isoleras från den plats eller det landskap där historien ägde rum, eller där kulturarvsskapandet äger rum. 3) Kulturarv och identitet är förbundna med varandra, så att de kan sägas vara ömsesidigt beroende. Under de senaste decennierna har även forskningsbidrag inom fältet Critical Heritage Studies diskuterat, utvecklat, nyanserat, och framförallt bekräftat dessa grundläggande aspekter av kulturarvsverksamhet (se t.ex. Smith 2006, Harrison 2010, 2013, Waterton & Watson 2015, Holmberg & Hansen 2016, Tolia-Kelly et al. 2017, Harrison et al. 2018).

För det föreliggande projektet har dessa aspekter varit en viktig utgångspunkt, samtidigt som vårt syfte har varit att ringa in hur själva kulturarvsverksamheten också själv bär på redskapen för att åstadkomma förändring av kulturarvet. Grundläggande har varit att betrakta också identitetsfrågor som historiskt beroende, det vill säga som tillkomna i

sociala situationer och genom praktiker som står under förändring och tryck. Det medför att varje kulturarvsverksamhet dels behöver förhålla sig till de kulturella skillnader som skapas och upprätthålls över tid, dels också behöver förhålla sig avvaktande till de olika slag av anspråk som kan resas utifrån snävt avgränsade och essentialistiska identitetsuppfattningar.

I vårt projekt har vi också sett det som viktigt att förhålla sig till inkludering och kulturell egenart på det sätt som har framförts av statsvetaren och filosofen Seyla Benhabib. Hon talar om samhällets kollektiva marginaliseringsprocesser. Sådana kollektiva marginaliseringar har ofta långa och starka historiska rötter och har etablerat en reproducerande självbild, som därför fortsätter att påverka en hel grupps känsla av värde långt efter att själva handlingarna upphört. Förtryck av sådant slag blir också internaliserat på individnivå och leder till ett starkt utanförskap som är svårt att bryta. Benhabib (2004) formulerar sig även kring de dilemman som uppstår när man vill bryta utanförskapet: hur en ökad inkludering och jämlikhet ofta hotas av de skillnader och gränser som finns för en kulturell egenart som skall bevaras. Hon kommer till slutsatsen att det är en svår balansgång, i vissa fall en omöjlig sådan, men att det också finns öppningar att i vissa fall lyckas göra både och.

En annan grundläggande utgångspunkt för projektet har utgjorts av begreppet 'plats'. Plats är här enkelt definierat som 'rum + mening' och kan därför utgöras av olika rumsliga avgränsningar såväl som av olika former. Vi utgår från att det rumsliga utsnitt som kallas plats också har en historisk dimension och att denna kan undersökas, identifieras och definieras. Medan vissa gruppers historia är väldefinierad, iögonfallande, och entydigt rumsligt situerad är andra gruppers platsbaserade historia långt mer anspråkslös och obemärkt. Samtidigt, och det är en central aspekt, är varje plats hela tiden möjlig att tolka och undersöka utifrån flera olika socio-rumsliga nätverk. I själva verket innehåller de flesta landskap således ett virrvarr av korsande och överlappande spår av tidigare och nuvarande gruppers användning och anspråk. Platser är inte enkelt kopplade till *en* eller *en annan* grupp, de utgör en palimpsestartad rumslig struktur där

många saker har hänt på samma plats och därför kan ges utrymme i platsbiografen (Agnew & Duncan 1989, Kolen et al. 2015).

Därför måste också alla försök att förstå och definiera relationen mellan platser och människor betraktas som preliminära. Det gäller också detta forskningsprojekt. Vårt resultat, det vill säga vad vi för tillfället vet om de nationella minoritetsgruppernas historiska platser, måste snarast betraktas som ett steg på vägen till att överskrida en begränsande och konventionaliserad syn på vad som är exempelvis "det svenska kulturlandskapet", eller var en viss nationell minoritet skulle ha sin "rätta" hemvist.

Hur de nationella minoriteterna har gjort avtryck i minnet och inte minst i landskapet bör därför vara en fråga för kunskapsutveckling inom kulturarvssektorn. När dessa platser väl blir identifierade, kan vi också börja utveckla ny kunskap om, och i förlängningen ge ett väsentligt bidrag till, kulturarvssektorns övergripande verksamhetsfråga: *Vilken historia och vilket platsrelaterat kulturarv?*

AVGRÄNSNINGAR, GENOMFÖRANDE OCH ORGANISERING AV PROJEKTET

De i Sverige officiellt utnämnda minoritetsgrupperna – i ungefärlig storleksordning: sverigefinnar, romer, tornedalingar, samer, judar – karaktäriseras alla av en uttalad intern samhörighet, av religiöst, språkligt och/eller kulturellt definierad särart, och av en vilja att behålla sin identitet. Gemensamt för dem är att de har en lång historisk kontinuitet inom landets gränser. Vem som tillhör dessa grupper definieras genom självidentifikation. I projektarbetet har vi i allt anslutit oss till detta sätt att definiera dessa grupper och identiteter. Vårt forskningsprojekt berör endast fyra av de fem minoritetsgrupperna – sverigefinnar, tornedalingar, samer och judar – eftersom minoritetsgruppen romer har undersökts i ett tidigare projekt. När vi i denna publikation nämner 'de nationella minoritetsgrupperna' gäller det ibland samtliga grupper, ibland de fyra grupper som innefattas i föreliggande studie – vilket som gäller i respektive fall framgår av sammanhanget. I den mån vi här nämner något som enbart rör den femte

minoritetsgruppen, romer, använder vi för enkelhetens skull det officiella minoritetsgruppsnamnet romer, och skiljer inte mellan benämningen romer och undergruppen resande.

Med 'historiska platser' menar vi rumsliga utsnitt som anses ha något slags samhörighet med någon av dessa minoritetsgrupper. Dessa rumsliga utsnitt kan vara allt från byggnader, synliga monument och mer obemärkta fysiska lämningar, via platser med egennamn men utan iögonfallande karaktärsdrag, och över till diskreta platser utan vare sig egennamn eller iakttagbara materiella konturer. Det är ett forskningsresultat i sig att få en överblick över de identifierade historiska platsernas karaktär. Vi undviker i största möjliga utsträckning att sätta likhetstecken mellan begreppet 'historisk plats' (spår, lämningar) och 'kulturarv'. Det senare använder vi när vi explicit hanterar ett anspråk på vissa platser av kulturarvskaraktär. 'Historisk plats' har här därför en långt mer öppen definition som knyter *rummet till frågan om kunskap och perspektiv*, snarare än till ett formulerat anspråk. Det kan behöva nämnas att frågan om anspråk som ett kunskapsprojekt ligger utanför detta projekts område. Det behöver också understrykas att 'historisk plats' här därför inte har någon koppling till ägande av något slag, och inte heller till någon viss vistelseperiod (såsom i termer av boende). I vår användning är vad som kan utgöra en 'historisk plats' en öppen fråga som grundas i att alla människor alltid är närvarande *någonstans*, och att sådan närvaro behöver uppmärksammas.

Med 'kulturarvssektor' menar vi här det nätverk av offentliga styrande och förvaltande myndigheter som visserligen kan ha olika relationer till den centrala myndigheten Riksantikvarieämbetet, men ändå har ett uppdrag att hantera frågor som rör 'historiska platser' och kulturarv. Det handlar om läns museer, stadsmuseer, minoritetsrelaterade centra men också kulturmiljöansvarig enhet på länsstyrelserna.

Då själva organiseringen av ansvar kan se lite olika ut i skilda delar av landet, har vi följt den regionala organisationen i urvalet av intervjupersoner, vilket framförallt har lett till kompletteringar med fler intervjuer i storstadsområdena där organisationen är större och mer utspridd, och med intervjuer inom museer och liknande som specifikt rör någon av

minoritetsgrupperna. Syftet med denna avgränsning har varit att ”följa forskningsobjektet”.

Projektets fältarbete genomfördes huvudsakligen under 2016. Den mest omfattande delen utgjordes av en intervjustudie bestående av telefonintervjuer med kulturarvssektorns medarbetare, främst på regional nivå, med anställda vid länsstyrelser och läns museer, men även med medarbetare som representerar andra relevanta museer och institutioner. I första hand intervjuades personer med övergripande ansvar för arbetet med kulturmiljöfrågor på respektive arbetsplats (chefsposition, förste antikvarie, länsantikvarie eller motsvarande). Det samlade intervjumaterialet användes för att göra en översiktlig sammanställning och för att dra kvalitativa slutsatser avseende kulturarvssektorns hantering av och kunskap om de nationella minoritetsgruppernas historiska platser.

För att i någon mån belysa kulturarvssektorns sätt att förhålla sig till dessa frågor ur de berörda gruppernas perspektiv, genomfördes också samtalsintervjuer med några representanter för de aktuella nationella minoritetsgrupperna. Projektets begränsade omfattning gav här utrymme för endast ett fåtal intervjuer. Vi är medvetna om att vårt perspektiv utgörs av ett utifrånperspektiv, och de korta samtalen med representanter för minoritetsgrupperna är långt ifrån tillräckliga för att ge ett inifrånperspektiv på dessa frågor.

Den undersökning och analys som genomförts inom detta projekt är av en översiktlig karaktär, och svaren på projektets frågor måste betraktas som preliminära. Vi har velat ringa in ett möjligt område för kunskapsutveckling genom att undersöka förutsättningarna för detta. Vi har under resans gång fått brottas med en rad kritiska frågor rörande en rad aspekter. När det gäller forskningsmaterialets karaktär, så måste det betraktas som tämligen summariskt. Vi har inom projektets ram exempelvis inte haft utrymme för att göra egna efterforskningar i myndighetsarkiv för att täcka upp informanternas uppgifter. Vi reser således inga anspråk på att ge en heltäckande bild av förhållandena. De resultat som ges utifrån detta material har snarast en indikativ och intresseväckande karaktär. Ändå framträder en bild som inte hade kunnat förutspås.

När det gäller det övergripande perspektivet för detta forskningsprojekt, måste vi tillstå att själva grundvalen för projektets huvudfråga har berett oss vissa bryderier. När majoritetssamhället i olika historiska sammanhang har satt minoritetsgrupper i fokus har det inte sällan ingått i en särskiljandets praktik som idag framstår som ytterst problematisk. Vår tids officiella erkännande av nationella minoriteter bygger på inkluderande ambitioner som erkänner alla människors lika värde och rätt att definiera sin egen identitet och historia. Grupper som tidigare varit marginaliserade och osynliggjorda lyfts fram och ges utrymme att berätta sin historia. Eftersom denna historia rymmer människors och grupper exkludering och utsatthet i det förflutna påminns vi här om att utpekandet av specifika grupper alltid är känsligt. I synnerhet för myndighetsrepresentanter (som kulturarvssektorns medarbetare och universitetsanställda forskare) blir det viktigt att reflektera över *när*, *hur* och *varför* det kan vara relevant att tala om minoritetsgrupper. Med utgångspunkten att varje nation konstitueras av en mängd interna (socio-)kulturella skillnader, har vi här utgått från de svenska nationella minoritetsgrupperna som myndighetsdefinierade enheter, för att undersöka hur den svenska kulturarvssektorn har uppmärksammat dessa. Vi har i vår studie inte tagit ställning till den identitetspolitiska frågan och inte heller ställt frågor kring detta. Vår förhoppning är dock att projektets frågeställning kan bidra till att belysa hur kulturarvssektorn hanterar kritiska frågor.

KULTURARVSSEKTORNS KUNSKAPSBILD OCH ENGAGEMANG

I detta kapitel sammanfattas resultaten av de studier som genomförts inom projektet. Inledningsvis presenteras kort en avgränsad studie som avsåg att spegla hur de nationella minoriteternas historiska platser speglas i kulturarvssektorns öppna, internetbaserade arkiv. Därefter följer undersökningens huvuddel, den intervjuundersökning som genomförts med ett 60-tal medarbetare som representerar kulturarvssektorn på framförallt regional nivå. Informanternas svar på i vad mån de själva eller deras myndigheter varit engagerade i aktiviteter som rör de nationella minoriteternas historiska platser ger en översiktlig bild av hur dessa frågor hanterats inom kulturarvssektorn. Vi får också inblick i vad kulturarvssektorns medarbetare, oavsett om de varit inblandade i specifika aktiviteter eller inte, har för kunskap om de nationella minoriteternas historiska platser inom det egna arbetsområdet. Avslutningsvis sammanfattas deras mer generella reflektioner kring frågan om nationella minoriteters historiska platser.

VAD SOM FINNS I KULTURARVSSEKTORNS ÖPPNA ARKIV

Inom forskningsprojektet genomfördes sökningar i ett par av kulturarvssektorns öppna arkiv, Bebyggelseregistret och Samla, för att se i vad mån minoriteternas historiska platser där har registrerats och gjorts sökbara för allmänheten via internet. Liksom övriga delar av projektets materialinsamling genomfördes detta under 2016. Vi kunde snart konstatera att sökningar i dessa arkiv efter information om platser med anknytning till de aktuella nationella minoritetsgrupperna ger relativt få träffar, och ingen

samlad bild av dessa gruppers platsrelaterade kulturarv. Här nedan följer en kort sammanfattning,

I Bebyggelseregistret (BeBR) samlas information om Sveriges byggda kulturarv. Uppgifterna, som är hämtade från inventeringar, dokumentationer, arkiv och litteratur, har tagits fram och registrerats av regionala museer, Svenska kyrkan, länsstyrelser, kommuner, universitet och högskolor i samverkan med Riksantikvarieämbetet (www.raa.se/hitta-information/bebyggelseregistret/).

Det visade sig att många samiska platser finns upptagna i Bebyggelseregistret och att en del av dessa kunde lokaliseras via sökkategorin ”nomadnärning”. De sverigefinska platser som finns upptagna i registret är främst skogsfinska miljöer. Bland miljöer som har anknytning till den judiska minoriteten dominerar byggnader och anläggningar med religiösa kopplingar. Vad gäller platser med anknytning till den tornedalska minoritetsgruppen var bilden mer oklar då sökträffarna snarast anknöt till den geografiska benämningen Tornedalen. Vi kan konstatera att Bebyggelseregistret är inrättat för att underlätta för översikter och analyser av byggnadsbeståndet genom att anläggningskategorier kopplats till huvudgrupper som grundas på näring eller struktur, och registrets uppläggning återspeglar en mer komplex kulturhistoria. Det är lätt att konkludera att Bebyggelseregistrets upplägg är otillfredsställande i förhållande till det fenomen vi avser att belysa. Bilden som framträder är fragmentarisk.

Samla är Riksantikvarieämbetets öppna arkiv, och det omfattar myndighetens alla publikationer, arkeologiska/uppdragsarkeologiska rapporter (från år 2000), samt tidskriften *Fornvännen* (från år 1906) (<http://www.raa.se/hitta-information/samla/>). En sökning i Samla efter ”nationell(a) minoritet(er)” gav nio sökträffar, och vi fann att träffarna gällde dokument som rörde kulturpolitiskt prioriterade områden. När vi gjorde sökningar utifrån respektive minoritetsgrupp var för sig, utgjordes en majoritet av sökträffarna av dokument som rörde den samiska gruppen. Många sökträffar gavs också vid sökning på den judiska minoritetsgruppen men här var omnämmandet av mer indirekt slag. Flera av träffarna rörde kyrkor, i ett fall nämndes exempelvis avbildningar av ”judiska dräkter”. Det hand-

lade alltså inte om platser av betydelse för den judiska minoritetsgruppen. Sökningar rörande den sverigefinska minoritetsgruppen ledde endast till två dokument av kulturpolitiskt slag, där samtliga minoritetsgrupper nämndes. Samma sökträffar dök upp vid sökning rörande den tornedalska minoritetsgruppen.

Vi kan konstatera att allmänheten idag endast med svårighet, om alls, kan utvinna information om de nationella minoritetsgruppernas historiska platser ur Bebyggelseregistret respektive Samla. Visst undantag gäller den samiska minoritetsgruppen. Generellt gäller att det krävs att man besitter egen förhandskännedom om att en namngiven geografisk plats är relaterad till någon av de nationella minoritetsgrupperna.

VAD KULTURARVSSEKTORNS MEDARBETARE KÄNNER TILL

I detta avsnitt presenteras inledningsvis hur intervjuerna har gått till, och därefter ges en översiktlig sammanställning av de särskilda aktiviteter som informanterna själva har angett att de känner till, antingen genom egen medverkan eller genom andra vid den egna arbetsplatsen. Därpå redovisas en analys av hur fördelningen av svaren ser ut med avseende på de olika minoritetsgrupperna, samt var i landet de är lokaliserade. Givetvis kan det vid respektive arbetsplats ha genomförts fler aktiviteter än vad som nämns i intervjuerna. Syftet är här att få en bild av hur medvetenheten om genomförda aktiviteter ser ut.

Intervjustudiens uppläggning

Den intervjustudie som genomfördes under 2016 utgjorde den mest omfattande delen av forskningsprojektet. Totalt genomfördes 64 telefonintervjuer med medarbetare som representerar en rad olika regionalt fördelade aktörer inom den svenska kulturarvssektorn: främst anställda vid länsstyrelser och läns museer, men några intervjuer gjordes också med medarbetare vid andra relevanta museer och kulturarvsinstitutioner. De intervjuade var personer som på något sätt har överblick över arbetet med kulturmiljöfrågor på respektive arbetsplats, det vill säga museichefer, i:e

antikvarier, länsantikvarier eller motsvarande. Flera av informanterna hade intervjuats redan inom det föregående projektet *Rörligare kulturarv*, inriktat på den romska minoritetsgruppen. I varje intervju förklarades inledningsvis att detta projekt bygger vidare på det föregående och därmed är avgränsat till övriga fyra nationella minoriteters historiska platser.

Följande frågor utgjorde underlag för intervjuerna:

- 1. Har du/ni medverkat i aktivitet (projekt eller annat slags insats) som rör någon av de nationella minoritetsgruppernas historiska platser?*
- 2. Har du/ni på något annat sätt, till exempel i handläggningsarbete, fått kännedom om platser associerade till någon av de nationella minoriteterna?*
- 3. Vet du/ni någon annan kulturarvsinstitution som kan ha kunskap om sådana platser?*

Syftet med den första frågan var att kartlägga vilken typ av erfarenheter som finns av arbete med de nationella minoriteternas historiska platser bland kulturarvssektorns medarbetare. Med den andra frågan strävade vi efter att mer generellt spegla kunskapsbilden inom sektorn kring minoriteternas historiska platser och även vilket engagemang i sådana platser som föreligger. Den tredje frågan gav ytterligare inblick i var relevanta kunskaper kan finnas, samt förslag till fler informanter. Frågorna var öppet formulerade, vilket syftade till att ge utrymme för individuella tolkningar. Det visade sig bland annat att flera informanter besvarade den första frågan genom att beskriva arbetsinsatser av många olika slag, inklusive exempelvis byggnadsminnesförklaringar, vårdinsatser och dokumentation.

Telefonintervjuerna följdes upp av ett e-postmeddelande med en beskrivning av projektet samt intervjufrågorna i skriftlig form, för att ge informanterna möjlighet att senare komplettera sina svar. Av samtliga informanter som intervjuades per telefon återkopplade fler än hälften efteråt via e-post, antingen för att lägga till information eller för att bekräfta att deras svar kvarstår även efter att kollegor tillfrågats. I de fall där informanterna under den tredje frågan hänvisade till kollegor, tidigare kollegor

eller externa aktörer gjorde vi en bedömning från fall till fall av huruvida ytterligare en intervju var relevant och rimlig att genomföra inom undersökningens tidsram. Ett fåtal av dessa kontakter har skett enbart via e-post.

Intervjuerna med projektledaren vid Gaaltje sydsamiskt kulturcentrum och verksamhetsledaren vid Värmlands museum/Torsby Finnskogscentrum hade en speciell karaktär då dessa kulturarvsinstitutioner har en särskild inriktning mot två av de nationella minoritetsgrupperna. Eftersom de aktuella informanterna båda har specialistkompetens inom området ställdes i dessa samtal, utöver de ordinarie intervjufrågorna, även vidare och mer övergripande frågor om arbetet med de nationella minoriteternas historiska platser.

Vi har valt att vid citat ange respektive informants arbetsplats, däremot inte personnamn. Vi vill därmed tydliggöra att intervjuerna har genomförts med de aktuella personerna i deras roll som representanter för kulturarvssektorn. Samtliga telefonintervjuer har transkriberats och citaten är hämtade från såväl telefonintervjuer som uppföljande e-postkommunikation. Vi vill påminna om att citat från relativt korta telefonintervjuer emellanåt kan framstå som en aning onyanserade. Att återge muntliga utsagor i skrift är alltid vanskligt, och informanterna hade sannolikt uttryckt sig annorlunda om de formulerat sig skriftligen.

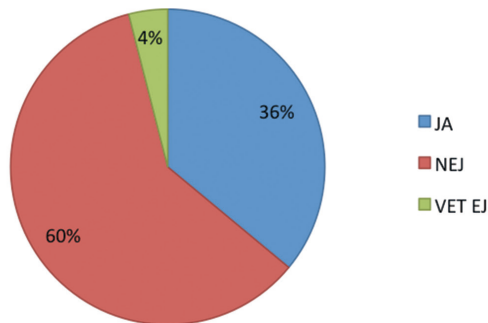

Bild 1. Så här svarade kulturarvssektorns medarbetare på frågan om de medverkat i särskilda aktiviteter som rör de nationella minoriteternas historiska platser.

Utöver direkta svar på de tre intervjufrågorna utvecklade flera av informanterna sina resonemang i mer övergripande reflektioner kring kulturmiljövårdens arbete och olika minoritetsgruppers kulturarv och relation till platser, och dessa kommentarer har vi samlat under rubriken *Informanternas reflektioner och resonemang kring frågan*.

Svarens karaktär

De informanter som svarade JA på frågan om medverkan i särskilda aktiviteter (projekt eller andra insatser) som rör de nationella minoritetsgruppernas historiska platser, fick följdfrågan om vilka aktiviteter som deras svar avsåg. I bilaga 1 återfinns en lista över de aktiviteter som informanternas svar refererar till. De län där samtliga informanter svarade NEJ finns inte med i listan, inte heller sådana insatser som enbart rör romer eller resande (se föregående projekt). Vissa av de listade aktiviteterna nämndes av fler än en informant.

Intervjufrågan – om medverkan i aktiviteter som rör någon av de nationella minoritetsgruppernas historiska platser – besvarades på väldigt varierande sätt. Några informanter förklarade att de inte har kännedom om vare sig aktiviteter eller platser och inte heller om andra kulturarvsinstitutioner som skulle kunna ha sådan kännedom. Andra konstaterade att de medverkat i något projekt och berättade vad det handlade om. Ytterligare andra informanter förklarade hur arbete med minoriteternas historiska platser ingått som en del i ordinarie arbete och resonerade initierat kring de aktuella frågorna. De specifika aktiviteter som informanterna associerade till varierade tidsmässigt mellan att vara dagsaktuella och att ha ägt rum många år tidigare, i något fall preciserat till ”80–90-talet”. Det framgick i intervjuerna att länsstyrelserna vanligen medverkade i egenskap av finansör, medan läns museerna istället drev egna projekt.

De specifika aktiviteter som nämndes i intervjuerna har sorterats per minoritetsgrupp. Vi har därefter placerat dessa uppgifter på en karta över Sverige (se bild 2). Kartan visar alltså i vilken utsträckning som medarbetare inom kulturarvssektorn känner till några aktiviteter av det slag vi efterfrågat, och den geografiska fördelningen av svaren över landet vi-

sar sig vara avsevärd. Vi presenterar här kortfattat hur den geografiska fördelningen ser ut. Vi vill också återigen påminna om att det i denna undersökning är fyra nationella minoritetsgrupper som står i fokus, då kulturarvssektorns aktiviteter rörande den femte minoritetsgruppens, romers, historiska platser undersökts i ett tidigare projekt.

Allra längst i söder har våra intervjufrågor nästan konsekvent besvarats nekande, och ingen medverkan i aktiviteter som rör de nationella minoriteterna eller kännedomen om relaterade platser nämndes i intervjuerna. Ett enda undantag utgörs av Blekinge län, där det angavs att en byggnadsminnesförklaring med anknytning till en av minoritetsgrupperna gjorts. I Västra Götalands län angavs aktiviteter med anknytning till både den judiska och den sverigefinska minoriteten, arbete med en synagoga, stadsvandringar och ett dokumentationsprojekt. Informanterna i Östergötlands län nämnde två aktiviteter med anknytning till den judiska minoritetsgruppen. I norra Sverige ser bilden annorlunda ut, och svaren på våra frågor blev betydligt fylligare. Den geografiska fördelningen av

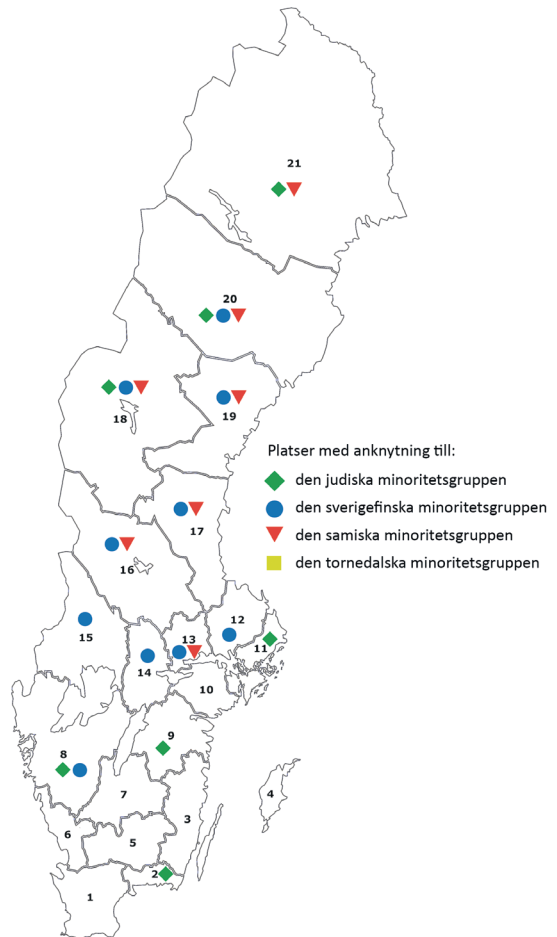

Bild 2. Kartan redovisar platsrelaterade aktiviteter per minoritetsgrupp och län.

själva kännedomen om minoritetsgruppernas historiska platser framstår som mycket mer omfattande i landets norra delar än i de södra. Detta har självklart viss överlappning med det faktum att både Sápmi och Tornedalen ligger i denna del av Sverige, men förklarar knappast själva fenomenet fullt ut.

Om de specifika aktiviteter som lyftes fram i intervjuerna istället sorteras efter frekvens med avseende på vilken minoritetsgrupp de berörde, blir fördelningen den att den samiska minoritetsgruppens historiska platser nämns som berörda av flest aktiviteter. När det gäller associationer till aktiviteter som rör historiska platser med anknytning till minoritetsgrupperna sverigefinnar och judar var antalet något färre, medan aktiviteter som rört tornedalingars platser inte nämndes i någon intervju alls. Denna fördelning står uppenbarligen i förhållandevis liten utsträckning i relation till storleken på respektive grupp (se faktarutor).

I intervjuerna nämndes ett par projekt som var inriktade mot samtliga fem nationella minoritetsgrupper, och dessa ägde rum i de två nordligaste länen. Vid Västerbottens museum och med finansiering från Kulturrådet, bedrevs det treåriga projektet Mångfald – minoritet – kulturhistoria, som syftade till att utveckla olika metoder för att hitta de här grupperna som

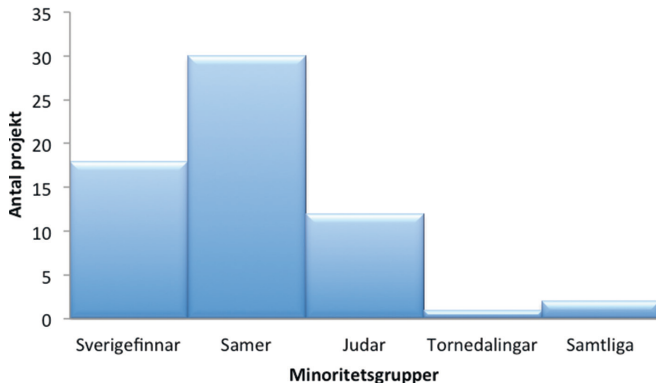

Bild 3. Sammanställning av antal aktiviteter per minoritetsgrupp baserat på intervjuer med kulturarvssektorns medarbetare.

är så osynliga för oss”, vilket bland annat inbegrep dokumentärfilm och utställning. Vid Norrbottens museum pågick ett arbete med en basutställning som enligt informanten skulle inbegripa just de nationella minoriteterna och deras platser. Vid Västerbottens museum arrangerades nationaldagsfiranden för alla fem nationella minoritetsgrupper.

AKTIVITETER PER NATIONELL MINORITETSGRUPP

I de följande avsnitten ges en översikt över de aktiviteter rörande de nationella minoritetsgruppernas historiska platser som nämndes i intervjuerna eller i uppföljande e-postkommunikation. Vi har här valt att redovisa dessa aktiviteter minoritetsgruppsvis. Varje avsnitt innehåller en faktaruta om respektive minoritetsgrupp där uppgifterna hämtats från minoritet.se, en webbplats som Sametinget på uppdrag av regeringen ansvarar för. Minoritetsgrupperna presenteras i vår uppställning i storleksordning, utifrån de uppgifter om respektive grupps storlek som ges på minoritet.se. Vi vill än en gång påminna om att gruppen romer inte behandlas i den här studien eftersom den tidigare varit föremål för en mer omfattande undersökning.

Den sverigefinska minoritetsgruppens historiska platser

Här följer några exempel ur intervjuundersökningen på hur kulturarvssektorns medarbetare berättade om aktiviteter som associerades till den sverigefinska minoritetsgruppens platser. Exempelen presenteras i ordning från söder till norr:

Vi gjorde en dokumentation om varvet och sverigefinnar vid något tillfälle men det var länge sen nu, om Uddevallavarvet, det som lades ner 1986, det var ett av Sveriges största varv en gång i tiden. [...] Dokumentationen gjordes på 80-90-talet. (Bohusläns museum)

... förra året hade [vi] en bastu (dvs. en byggnadstyp som knyter an till den finska kulturen) som bidragsobjekt. Det finns fler miljöer framför allt i norra länsdelen där det finns en anknytning till den tidiga finnkolonisatio-

nen och där bidrag har utgått. Bidragen har inte utgått särskilt för att det har anknytning till en minoritetsbefolkning, utan snarare så att den anknytningen har stärkt platsens kulturhistoriska värde ur ett övergripande perspektiv. (Länsstyrelsen Örebro län, e-post)

Vi har haft ett projekt i två år som vi har kallat Centrum för två nationella minoriteter, där vi bland annat tittat på kopplingen mellan sverigefinnar och skogsfinnar och gjort en kartläggning, sen har vi börjat samarbeta med vissa organisationer. (Värmlands museum)

Vi har dokumenterat ett industrisamhälle som heter Skinnskatteberg med utgångspunkt i en fabrik som låg där [...] som byggdes precis efter kriget 1948–50 där det flyttade in väldigt mycket finsk arbetskraft. (Västmanlands museum)

Vi hittade ett exempel på stöd med koppling till finngård [...] åtgärder på f.d. bostadshus [...] i Järlåsa socken. (Länsstyrelsen Uppsala län, e-post)

Det bor mycket finnar i bruksorterna i Dalarna. Vi jobbar med de kulturmiljöerna ibland, de moderna kulturmiljöerna. När vi inventerar modern bebyggelse så inventerar vi byggnader där det kanske bara har bott finnar på 1950–60–70-talet. [...] Men det är en väldigt dold kategori: de finskspråkiga som kom till Sverige efter andra världskriget brukar man aldrig prata om, man tycker väl inte att det var något problem med dem. [...] I projektet är fokus på det man ser: byggnader och miljöer, det är inte innehållet tyvärr. (Dalarnas museum)

FAKTARUTA

Den sverigefinska minoritetsgruppen utgörs av människor som bor i Sverige men har finska rötter. Som med samtliga nationella minoritetsgrupper gäller här att det är en fråga om självidentifiering, vilket innebär att varje individ själv avgör om den tillhör gruppen. De flesta sverigefinnar är själva födda i Finland eller har en förälder, mor- eller farförälder som är född i Finland. Det som framförallt förenar sverigefinnar är kulturen och språket. Den sverigefinska gruppen är den största av de nationella minoritetsgrupperna. Siffrorna är osäkra men det beräknas leva mellan 400 000–600 000 sverigefinnar i landet. (<http://minoritet.se/sverigefinnar>)

Vi har ju även jobbat en del med skogsfinnska lämningar. Finnarna kom ju framförallt till Hälsingland och norra Gästrikland i slutet av 1500-talet så det har vi ju också hållit på med, att registrera de så kallade finnbosättingarna när vi stöter på dem. (Länsmuseet Gävleborg)

Vi hade ett jobb med en skogsfinnsk miljö i Ånge för några år sedan, ett projekt som drevs av Mittuniversitetet när de hade arkeologi här, då gjorde de undersökningar på den platsen. (Länsstyrelsen Västernorrland)

En sammanfattning är att den bild som intervjuerna ger av kulturarvssektorns kännedom om den sverigefinska minoritetsgruppens historiska platser måste beskrivas som fragmentarisk. Bland sverigefinnarna är det den skogsfinnska gruppen som har fått särskild uppmärksamhet, och detta till den grad att hela den sverigefinska minoritetsgruppen ibland förväxlas med skogsfinnarna. En informant svarade spontant: "Sverigefinnar? Menar du skogsfinnarna?" (Länsmuseet Murberget Västernorrland). Vid intervjun med verksamhetsledaren vid Torsby Finnskogscentrum blev det tydligt att det finns en stark generell tradition av att "behandla skogsfinnarna för sig och betona deras särdrag och liksom isolera dem från svenskar och norrmän" (Värmlands museum/Torsby Finnskogscentrum). En annan av informanterna reflekterade på ett annat sätt kring finnskogskulturen, och menade att då denna var äldre, var den därmed kanske inte längre relevant för nutida identitetsarbete. Här ställs med en gång hela identitetsfrågan, såsom den relaterar sig till de nationella minoritetsgrupperna, på sin spets.

Det har tidigare varit projekt om skogsfinnar men det har ingenting att göra med minoritetsbefolkningar i dag utan är en företeelse som fanns för 200 år sedan. Det har ingen koppling till sverigefinnar eller till finstalande befolkning i Sverige idag. [...] Det skulle vara som att säga att jag skulle ha identitet som soldattorpå för att min morfars far var soldat. Man kan inte sträcka sina identitetsanspråk flera hundra år tillbaks på det sättet. (Upplandsmuseet)

Här bör inflikas att det åtminstone i vissa delar av Sverige har funnits en

Bild 4. Finngården Juhola i Östmarks socken, Värmland. Gården är idag byggnadsminne och kulturresevat. Foto: Katarina Saltzman.

finsktalande befolkning knuten till en levande finnskogskultur långt in på 1900-talet, något som inte minst har uppmärksammats av Värmlands museum vid Torsby Finnskogscentrum.

I intervjuerna nämndes totalt hela 18 olika aktiviteter som var associerade till den sverigefinska minoritetsgruppens historiska platser. Majoriteten av dessa gällde skogsfinsk kultur, exempelvis aktiviteter kopp-

lade till Finnstigen i Hällefors, upprustningen av olika lämningar såsom finngårdar, eller samarbete med den skogsfinska nätverksorganisationen FINNSAM (Finnbygder i Samverkan).

När det gällde aktiviteter som rörde historiska platser med anknytning till andra delar av den sverigefinska minoriteten än den skogsfinska, nämndes exempelvis bidrag till en bastu, inventeringsprojektet Dalamodernismen, samt projektet *Boardfabriken i Skinnskatteberg – om fabriken, samhället och den finska arbetskraftsinvandringen* (Västmanlands museum). Det sistnämnda projektet framstår som relativt unikt i sammanhanget och genomfördes i samarbete mellan Stiftelsen Skog och Trä, Skinnskattebergs kommun, Skinnskattebergs hembygdsförening och Västmanlands läns museum. Målet med projektet var att ge ut en tvåspråkig bok på finska och svenska med det övergripande syftet att stärka lokal identitet och attraktivitet, och att synliggöra kunskapen och berättelsen om det moderna Skinnskatteberg. Projektet motiverades alltså inte i första hand av kopplingen till en nationell minoritetsgrupp, men gruppens historia på platsen hade betydelse i den lokala kontexten.

I några intervjuer nämndes också aktiviteter som visserligen rör den sverigefinska minoritetsgruppen, men vilka inte hade någon platsanknytning. Några exempel som nämndes var en undersökning om finska invandrarkvinnor på 1980-talet (Jönköpings länsmuseum), samt dokumentationsprojektet "Arvet" om sverigefinska levnadsberättelser (Sörmlands museum). I vissa fall har kulturarvssektorn också engagerat sig i projekt med anknytning till grupper med tillhörighet till mer än en av de nationella minoriteterna. Representanten för Västerbottens museum berättade exempelvis att "vi har finsk-romsk grupp nu [...] som via ABF syr dräkter".

Den tornedalska minoritetsgruppens historiska platser

Intervjuundersökningen visade att erfarenheter av medverkan i aktiviteter rörande den tornedalska minoritetsgruppens historiska platser helt saknas i stora delar av Sverige. Här följer några exempel på intervjusvar rörande denna grupp:

*Tornedalingar kan jag säga direkt: inte.
(Hallands kulturhistoriska museum)*

*Ingen koll på Tornedalingar tyvärr.
(Stockholms stadsmuseum).*

*Jag känner inte till några projekt kopp-
lade till tornedalingar. (Härjedalens
fjällmuseum)*

*Tornedalingar har vi inte så mycket här,
det är mer i Norrbotten. (Länsstyrelsen
Västerbotten)*

Förutom i Norrbottens län var den generella kännedomen om den tornedalska minoritetsgruppens historiska platser ytterst begränsad bland de medarbetare inom kulturarvssektorn som vi intervjuade. Representanten för Härjedalens fjällmuseum, som visserligen inte kände till några projekt, reflekterade ändå över frågan: ”Man kan ju upprätthålla kultur på andra sätt. [...] Jättevanligt med hemvänderträffar då många tornedalingar flyttar. Kulturutbytet och språket upprätthålls på hemvänderträffar.” I Norrbottens län hade frågan en annan aktualitet:

Det samiska och tornedalska är en del av det här länet, det går liksom inte att sätta på sidan om det norrbottniska, de är ju en del av det. Här bor vi naturligt, det är befolkat så, man skiljer inte riktigt på det så. (Länsstyrelsen Norrbotten)

Inte heller i Norrbotten nämndes emellertid några specifika aktiviteter kopp-lade till den tornedalska minoritetsgruppens platser. Däremot framgick att frågan där uppfattades som angelägen, om än inte helt enkel att besvara:

FAKTARUTA

Tornedaling betecknar en både regional och kulturell identitet, och även utflyttade kallar sig tornedalingar. Precis som med övriga minoritetsgrupper, gäller att det är en fråga om självidentifiering om man räknar sig som tornedaling eller inte. Många tornedalingar talar meänkieli, men man behöver inte kunna tala meänkieli för att vara tornedaling. Uppgifterna varierar kring hur många som definierar sig som tornedalingar, men det brukar uppskattas att 70 000 personer talar meänkieli och då främst i de egentliga Tornedalskommunerna Haparanda, Övertorneå, Pajala, Kiruna, Gällivare och Kalix. Eftersom meänkieli inte är ett krav för att identifiera sig som tornedaling torde antalet personer som gör det kunna vara fler. (<http://minoritet.se/tornedalingar>)

Vad gäller både den tornedalska och den romska minoriteten har vi inte haft undersökningar där vi ser kopplingar till platser. Men där handlar det väl om att man tänker på att ta kontakt också med lokalbefolkningen inför en undersökning, då omfattar man ju en tornedalsk minoritet om vi är i det området. Det är svårt att definiera där. [...] En del praktiker och markanvändning går över etniska gränser och språkgränser, till exempel fanns det nybyggen där både samiska nybyggare och tornedals-finskspråkiga nybyggare levde på ungefär samma sätt och pratade till och med båda språken. [...] När vi ser på platser i landskapet vad människor har gjort ser vi inte alltid gränser mellan vilka som gjort det. (Norrbottnens museum)

Här framträder en förhållandevis reflekterad bild av svårigheten att över huvud taget kunna identifiera de nationella minoriteternas historiska platser i landskapet, då de ju uppträder omlott och överlappande. Detta faktum för också med sig att det är vanskligt att urskilja en plats som relaterad till just en grupp – tornedalingar eller annan. Denna reflektion framträder här specifikt i relation till den tornedalska minoritetsgruppen.

Engen av de medarbetare från kulturarvssektorn som intervjuats kunde alltså berätta om några aktiviteter som specifikt varit inriktade på historiska platser som rör den nationella minoritetsgruppen tornedalingar. Medarbetarna från Norrbottens län, både länsstyrelse och länsmuseum, tillförde däremot ingående reflektioner kring frågans komplexitet genom att nämna hur de nationella minoritetsgrupperna samer och tornedalingar delvis befolkat samma platser.

Den samiska minoritetsgruppens historiska platser

Här följer några exempel på hur kulturarvssektorns representanter i intervjuerna berättade om aktiviteter som associerades till den samiska minoritetsgruppens historiska platser, presenterade från söder till norr:

Vi har bara gjort projekt med romer och resande i Skåne [...] men vi har identifierat att vi har en samisk förening. (Region Skåne)

Samer finns det jättemycket i Stockholm men vi har inte gjort något om

*dem, de märks inte så mycket här.
(Länsstyrelsen Stockholms län)*

*Ja, vi har till och från varit engagerade i
det samiska kulturarvet, då framförallt
uppe i Idre. (Länsstyrelsen Dalarna)*

*I den pågående specialinventeringen
i Skogs socken har vi flera gånger be-
sökt Finnlägret och andra platser där
det sägs att samer ska ha bott. Syftet
har varit att försöka finna fysiska spår
bakom de ortnamn och berättelser som
kopplas till socknens samiska historia.
(Länsmuseet Gävleborg)*

*Vad gäller samiska [platser] har vi för
närvarande ett treårigt projekt som vi
ska avsluta med att rekonstruera en
skåta från ett vinterviste där vi hade
undersökningar tillsammans med
samebyn och Gaaltje. [...] För ett tag
sedan gjorde vi färdigt ett kulturmiljö-
program för Härjedalen och där har
vi lyft in samiska miljöer [...] Men att
uppmärksamma samiska platser är
sällan genom skyltning eller guidning
till sådana platser, det är mera att upp-
märksamma i artiklar och utställningar
och vi har också jobbat med samebyar.
Vi har haft en återbegravning men det
var ingen plats som vi marknadsför men företeelsen ser vi till att hålla
föredrag om och har haft utställningar om det också. (Jamtli)*

Vi har till exempel satt upp 13–14 informationsskyltar där vi lyfter fram

FAKTARUTA

En av Sveriges fem nationella minoriteter är gruppen samer. Precis som med övriga minoritetsgrupper, gäller att det är en fråga om självidentifiering om man är same eller inte: varje individ avgör själv om den räknar sig till gruppen. Det beräknas idag leva mellan 20 000–35 000 samer i Sverige. Samerna har emellertid också urfolksställning och har på grundval av denna sedan 1992 en egen myndighet, Sametinget. Sametinget inrättades för att främja och möjliggöra för samer att bevara sin kultur. Tidigare gällde att endast de som ägde renar hade rösträtt i Sametinget, vilket uteslöt alla dem som inte var renskötare. Sedan dess har istället språket blivit identitetsmarkör och grundval för rösträtt: för rätten att rösta i Sametinget skall man ha eller ha haft samiska som språk hemma, eller en förälder som är upptagen i röstlängden. (<http://minoritet.se/samer>) Sametinget ansvarar också för de övriga nationella minoriteternas frågor och intressen. (<http://samer.se/1147>)

Bild 5. Detalj i informationsskylt vid Arnäsbacken, Västernorrland, målad av Jan Westling.

det samiska så gott det går. [...] Det är just det samiska vi försöker lyfta, det är väldigt eftersatt och det är inte så konstigt för den är ju ingen kultur som syns speciellt mycket, den ger inte mycket avtryck utan man får leta sig fram för att hitta någonting. (Länsstyrelsen Västernorrland)

Museet har en egen samisk referensgrupp. Vi har bjudit in samer från olika samebyar, sameföreningar, olika organisationer... Det är 40 personer med i den referensgruppen och vi träffas en eller två gånger om året och diskuterar frågor eller problem, och Länsstyrelsen är med där också. Det handlar ofta om att man har en gammal visteplats som man vill reno-

vera. Det är en toppengrupp, den har vi jobbat med i kanske 20 år, den är väletablerad. Den typen av grupp skulle vi vilja få ihop med de andra minoriteterna. (Västerbottens museum)

Av dessa exempel framgår att kännedomen varierade stort beroende på var i landet informanten har sin arbetsplats. Informanter med arbetsplats inom Götaland och södra halvan av Svealand gav svar som främst bestod av korta nekande konstateranden. I norra Svealand och Norrland uttryckte sig däremot många – inte helt oväntat – med förtrogenhet kring frågan. Aktiviteter rörande samiska historiska platser omnämndes alltså av medarbetare i olika delar av landet, men det var medarbetare som hade sin arbetsplats i de norra och västra länen – från Dalarna i söder till Norrbotten i norr – som kunde beskriva faktiska konkreta aktiviteter. Medarbetarna i de norra länen reflekterade också i många fall ingående över frågans övergripande komplexitet.

Många av kulturarvssektorns medarbetare i Götaland antydde att frågan om samiska historiska platser inte var relevant i deras geografiska område. Den medarbetare som representerade Länsstyrelsen i Blekinge län svarade att ”samer har vi dåligt med”. Några informanter tycks till och med ha uppfattat frågan som roande, vilket kan tolkas som att det finns en uppfattning om att samers historiska platser inte kan existera så långt söderut som i Götaland.

Bland de som svarade att de genomfört aktiviteter som rör den samiska minoritetsgruppens historiska platser omnämndes aktiviteterna ofta i generella termer eller i förbifarten. Mer sällan beskrevs konkreta projekt där specifika platser pekades ut, kanske på grund av att aktiviteterna i vissa fall varit många. En informant från Länsstyrelsen i Västerbotten konstaterade att arbetet med samiska platser för dem är ständigt pågående:

Ja [vi medverkar i projekt], det gör vi ju varje år, med samiskt. Det är en viktig del av vårt läns kulturhistoria, men det är alldeles för många platser för att det ska gå att räkna upp dem. Vi har dessutom två kulturreservat som är samiska. [...] Det som är helt samiskt är Atoklimpen, ett berg, ett kognitivt landskap också, det finns en massa lämningar där. Det andra är

Fatmomakke kyrkstad, som var en mötesplats för samer och nybyggare i fjällen. (Länsstyrelsen Västerbotten)

För några av informanterna, exempelvis representanten för Gaaltije Syd-samiskt kulturcentrum, är frågan om den samiska minoritetsgruppens kulturarv och platser självskriven:

Vi jobbar med flera EU-projekt som innebär att vi är ute tillsammans med samebyarna och inventerar och dokumenterar. [...] Någonting annat vi gör, publikt, är broschyrer över olika samebyar eller det behöver inte vara en sameby det kan vara ett område överhuvudtaget. Inga vetenskapliga grejer utan populära små informationsskrifter. (Gaaltije)

Sammanfattningsvis kan konstateras att många av informanterna, oavsett var i landet de var anställda, spontant associerade till den samiska gruppen när de tillfrågades om aktiviteter rörande de nationella minoriteternas historiska platser. De aktiviteter som nämndes rörande platser knutna till den nationella minoritetsgruppen samer var av varierande karaktär och handlade bland annat om restaurering vid samiska visten, inventeringar och dokumentationer, samt informationsspridning.

Den judiska minoritetsgruppens historiska platser

I intervjuerna nämnde kulturarvssektorns medarbetare bland annat följande exempel på aktiviteter som rörde den judiska minoritetsgruppens historiska platser (presenterade från söder till norr):

Över tid har vi varit lite involverade i den judiska begravningsplatsen i Karlskrona, från församlingens avveckling 1994 och till idag. Bland annat deponerades föremålen från församlingen hos oss och finns numera publikt exponerade på Blekinge museums öppna magasin, men ägs formellt av Judiska museet. Föremålen är därmed kvar i Karlskrona, som församlingen önskade. Vi är annars inte direkt inblandade i judiska begravningsplatsen, utom vissa praktiska saker, har bland annat påtalat till kyrkogårdsförvaltningen att muren borde lagas. (Blekinge museum)

I år har vi haft stadsvandringar bland annat i den judiska historiens spår här i Göteborg. (Göteborgs stadsmuseum)

Marstrand var ju en Porto Franco-stad i slutet, eller andra halvan, av 1700-talet och det var en frihamn och då gällde inte svensk lag som förbjöd alla religioner utom den sant lutherska läran, men i Marstrand kunde judarna ha sammankomster i en lokal som jag varit involverad i att renovera. (Bohusläns museum)

Synagogan i Norrköping som är byggnadsminne, där har vi lämnat bidrag för renovering, just nu för muren som avgränsar tomten men tidigare även invändigt. (Länsstyrelsen Östergötland)

... ett samarbete med Judiska Museet och den nya institutionen som är under skapande här i Stockholm som heter Bajit och är ett judiskt kulturcentrum. (Stockholm stadsmuseum)

Vi har också gett kulturmiljövårdsbidrag till en judisk begravningsplats. (Länsstyrelsen Stockholm)

Vi hade ett projekt 2010, "Religiösa platser", med Jamtli och Länsstyrelsen. Men när [personen] som var drivande flyttade så rann det ut i sanden. Det handlade om religionsutövning från 1920-talet och framåt. 1,1 % av befolkningen i Östersund var judar som kom på 1880-talet. (Härjedalens fjällmuseum)

FAKTARUTA

Till den judiska minoritetsgruppen räknas i allmänhet de som fötts av judiska mödrar, eller som har konverterat till judendomen och inte tillhör någon annan religion. Medlemskriterierna varierar dock något mellan sammanslutningarna och det kan räcka att ha en far som är jude för att ha rätt att tillhöra en judisk sammanslutning. Jiddisch talas och förstås av cirka 4 000 svenskar. Detta språk är europeiskt och inte knutet till något speciellt land. För att räknas till denna nationella minoritetsgrupp gäller, precis som med de övriga nationella minoriteterna, självidentifiering. Omkring 25 000 judar beräknas leva i Sverige. <http://minoritet.se/judar>

Som synes nämner många av informanterna platser med religiös anknytning när det gäller den judiska minoritetsgruppen, men några exempel av annan karaktär nämndes också:

Bild 6. Afvelsgärde gård, Blekinge. Foto: Ingemar Lönnbom.

Vi gjorde faktiskt en byggnadsminnesförklaring förra året med koppling till just det judiska som utgångspunkt. Afvelsgärde gård heter den. (Länsstyrelsen Blekinge)

Vi har haft en kåta i fjällen, familjen Grumme, de var judar och hade det som en slags tillflyktsort. (Länsstyrelsen Norrbotten)

När det gäller den judiska minoritetsgruppens historiska platser visade alltså intervjuerna att kulturarvssektorns aktiviteter i hög utsträckning rör platser med religiösa konnotationer. Närmare hälften av aktiviteterna gällde synagogor och begravningsplatser. Afvelsgärde gård representerar däremot ett annat slags förflutet: gården hade enligt informanten ägts av en judisk person långt innan det formellt gjordes lagligt för judar att äga fastigheter i Sverige, vilket bedömdes vara en del av dess kulturhistoriska värde vid byggnadsminnesförklaringen.

Vissa informanter förklarade istället att de inte hade någon kännedom alls om aktiviteter med anknytning till den judiska minoritetsgruppen. Medarbetaren vid Hallands kulturhistoriska museum reflekterade: ”Det

jag vet är att man registrerade den judiska tillhörigheten i kyrkböckerna. Det kan man ju ta fram men det är ingen som gjort något projekt om det eller så.” Ett annat svar visar hur frånvaron av initiativ från den aktuella gruppen i fråga kan påverka kulturarvssektorns engagemang:

Den judiska befolkningen har vi inte haft något att göra med. Det handlar inte om att vi inte vill jobba med dem utan det handlar helt enkelt om att de inte har hört av sig. (Länsstyrelsen Västernorrland)

Man kan föreställa sig att vissa av de övriga minoritetsgrupperna är långt mer aktiva inom regionen och att detta kan påverka hur kulturarvssektorns medarbetare förhåller sig till den övergripande frågan.

Andra minoritetsgruppers historiska platser

I intervjuerna frågade vi efter aktiviteter som rör historiska platser med anknytning till de nationella minoritetsgrupperna samer, sverigefinnar, judar och tornedalingar, det vill säga fyra av de fem grupperna. Trots denna distinkta fråga fick vi ändå ett antal svar som gällde helt andra grupper än dessa fyra nämnda minoritetsgrupper. En av de grupper som ganska direkt nämdes, var minoritetsgruppen romer. Detta är egentligen inte särskilt anmärkningsvärt, då det är naturligt att associera till samtliga grupper (och inte som vi här avgränsa det till endast fyra av fem), och kulturarvssektorn har dessutom drivit ett större antal kunskapsprojekt med inriktning mot just romskt kulturarv (Holmberg 2014a, Hansen & Holmberg 2016). Vi har valt att här ta med också dessa svar då de kan berätta något om kulturarvssektorns övergripande bild av och förhållningssätt till de nationella minoritetsgruppernas historiska platser.

Ungefär en tredjedel av våra informanter gjorde associationer till aktiviteter som varit riktade mot minoritetsgruppen romer. För enkelhetens skull skiljer vi här inte mellan det som benämns romer respektive det som benämns resande, då vi utgår från den officiella nomenklaturen. Här följer några exempel på utsagor:

Nu håller vi ju på med romer, det har vi gjort ganska länge. Men när det

gäller de andra grupper du frågar efter så hörde jag med kollegor och det finns liksom inte, vi har inte varit där. (Regionmuseet Kristianstad)

Bara romerna. Vi har ställt iordning romska platser förut, men för de andra [minoritetsgrupperna] har jag inga som jag kan säga platser. (Länsstyrelsen Västra Götalands län)

Vi har jobbat mycket med resandefolket [...] Vi ser det som en lång process. Vi kan inte hoppa in och hoppa ut och snabbt täcka alla [minoritetsgrupper]. Går man in i en sådan här samverkan får man nog tänka att det tar mycket energi och tid. Vi kommer att hänga fast vid detta under ett antal år för att få lite effekt. (Bohusläns museum)

Jag kan på rak arm säga att vi har inga andra grupper som vi jobbat med hittills, inga andra än resande. (Länsstyrelsen Örebro län)

Utsagorna speglar en medvetenhet om att romer är en av Sveriges fem nationella minoritetsgrupper. Ungefär en tredjedel av informanterna nämnde aktiviteter som rörde romer och/eller resande, liksom beslut om – och planer för – nya projekt som ännu inte hade hunnit sättas igång. I några intervjuer berättade informanterna att de även lämnat uppgifter till det tidigare forskningsprojektet Rörligare kulturarv, som specifikt behandlade sektorns hantering av den nationella minoritetsgruppen romers historiska platser. De många associationerna till romer och resande har givetvis också sin kontext i regeringsbeslutet om en samordnad och långsiktig strategi för romsk inkludering under åren 2012–2032.

De frågor som ställdes under intervjuerna väckte också associationer till andra grupper som inte ingår i de nationella minoritetsgrupperna. Här följer några exempel ur intervjuvären:

Däremot gör vi nu en stor satsning på Heterogena kulturarv [...] det är bland annat HBTQ-rörelsen och funkisrörelsen. (Regionmuseet Kristianstad)

[Det finns] svenskbybor som har kommit från ryska sidan [...] som har varit en grupp som har funnits här genom historien. (Gotlands museum)

Vi har drivit "Norm, nation och kultur" och "Att störa homogenitet" och det har vi haft externa projektledare för. (Örebro länsmuseum)

Det finns andra grupper som inte är officiella minoriteter men som är stora i Sörmland, alltså forna jugoslaver, bosnier, somalier, sydvietnameser, syrianer, syrier, som är många människor. Även om de inte är nationella minoriteter så är de stora grupper här i Sörmland som vi arbetar med. (Sörmlands museum)

Vi har ju ett pågående projekt, ett samarbete med "The Unstraight Museum" som handlar om HBTQI-rörelsens platser. (Stockholms läns museum)

[Vi har] inom ramen för projektet "Kalejdoskop" sökt kontakt med andra grupper av nysvenskar och försökt lyfta fram andra berättelser men de är ju inte klassade som nationella minoriteter. (Länsstyrelsen Västerbotten)

Som framgår av ovanstående citat associerade informanterna både till andra grupper än de nationella minoriteterna, och till andra slag av aktiviteter än de som intervjufrågorna primärt avsåg. Dessa svar bör beaktas mot bakgrund av att det under senare år har genomförts ett flertal satsningar med utgångspunkt i ett bredare perspektiv på mångfald, inkludering och delaktighet i kulturmiljöarbetet.

Ett par större projekt som nämndes i flera intervjuer var *Kalejdoskop*, *Norm, nation och kultur*, och *Heterogena kulturarv. Att förändra framtiden*. Projektet *Kalejdoskop* som startade 2010 var ett samverkansprojekt mellan kulturmiljöenheterna vid landets alla länsstyrelser, som bland annat samarbetade med Örebro läns museums "Norm, nation och kultur". Det övergripande syftet med *Kalejdoskop* var att stärka delaktighets- och mångfaldsperspektiv (Molin 2012, Holmberg & Weijmer 2012). Projektet *Heterogena kulturarv* genomfördes vid Regionmuseet Kristianstad och handlade om att få fler att känna sig inkluderade i berättelsen om Sverige. Projektet utmynnade i en bok, en vandringsutställning och pedagogisk verksamhet om olika rättighetskamper i Sverige, "däribland kampen för att ta plats som fullvärdig människa som funktionshindrad, som hbtq-

person, som kvinna. Vägen mot lika villkor ska berättas.” (http://www.regionmuseet.se/projekt_heterogena_kulturarv.htm)

INFORMANTERNAS REFLEKTIONER OCH RESONEMANG KRING FRÅGAN

Den andra frågan som ställdes i intervjuerna syftade till att fånga upp en mer generell kännedom om de nationella minoriteternas historiska platser hos informanterna. Frågan som ställdes i intervjuerna var: ”Har du/ni på något annat sätt, i till exempel handläggningsarbete, fått kännedom om sådana platser?” Det visade sig att denna fråga kom att fungera som ett tillfälle för informanterna att reflektera och resonera kring ämnet. Det var flera som spontant svarade nej, men som i ett efterföljande resonemang ändå nämnde specifika platser eller gjorde associationer som rörde minoritetsgrupperna och historiska platser kopplade till dem. Här följer en översiktlig redovisning av informanternas svar. Även i detta avsnitt väljer vi att redovisa svaren minoritetsgrupp för minoritetsgrupp.

”Det finns betydligt fler platser”

Här följer några exempel på hur informanterna resonerade rörande platser med anknytning till den sverigefinska minoritetsgruppen:

En tanke är att i framtiden gå vidare med finnarna i Olofström och Volvo-fabriken där. (Blekinge museum)

Invandrad arbetskraft från Finland, till exempel verkstadsindustrin i Sörmland. Eskilstuna har ju haft mycket. [...] Sen har du en storindustri i staden strax intill, Oxelösund och SSAB. (Länsstyrelsen Södermanland)

Det finns ju alldeles konkreta platser som finska kyrkan i Nyköping, finska församlingen och så... (Sörmlands museum)

Det finns fler miljöer, framför allt i norra länsdelen där det finns en anknytning till den tidiga finnkolonisationen och där bidrag har utgått. Det har inte varit så att bidragen har utgått särskilt för att det har anknyt-

ning till en minoritetsbefolkning, utan snarare så att den anknytningen har stärkt platsens kulturhistoriska värde ur ett övergripande perspektiv. (Länsstyrelsen Örebro län)

Att det inom Torsby kommun finns så mycket som ett 30-tal platser med byggnader och odlingar som kan knytas till minoriteten sverigefinnar genom skogsfinnarna är rätt stort. Det finns betydligt fler platser, men det är ett 30-tal som är "levande". (Värmlands museum)

Vi har en del skogsfinnebygd här, det är ganska lite men finns i de östliga delarna av södra delen av länet, typ Ytterhogdal, Överhogdal... Sen finns det längre norrut i Fjällsjö och Aranäs. Det var ganska lite finnkolonisation i Jämtland överhuvudtaget. Några platser i Hogdalstrakten som jag har varit och pratat med Skogsstyrelsen och skogsbolaget där, de vill lägga tid på att röja fram en skogsfinsk bosättning i det här området. Initiativet kom från skogsbolaget, de vill göra ett projekt på det: det är som en hel by som står där i skogen och håller på att växa igen. (Jamtli)

Sverigefinska folkhögskolan ligger i Haparanda, nästan på gränsen. (Länsstyrelsen Norrbotten)

Tittar man på sverigefinnar så kan man se på hela Haparanda. (Norrbottens museum)

Informanterna associerade den sverigefinska minoriteten särskilt till de skogsfinska miljöerna. Därefter nämndes storindustrier såsom Uddevallavarvet, Volvo i Olofström och SSAB i Oxelösund, en kyrka och församling, en folkhögskola, en bastu och i Norrbottens län en hel stad, Haparanda.

Sammanfattningsvis kan konstateras att trots att flera platser av olika slag nämndes var det i relation till den sverigefinska minoritetsgruppens storlek ändå relativt få platser som associerades till denna grupp.

"Var går gränserna?"

När det gäller informanternas reflektioner kring förekomsten av platser

med anknytning till den tornedalska minoritetsgruppen kommer dessa – inte helt överraskande – främst från Norrbottens län:

[Det där med] en tornedalsk minoritet är ganska svårinringat. Var går gränserna för platserna, ska man dra en geografisk gräns eller ska man dra att den som varit där har pratat tornedalsfinska? Det är jättebra om man definierar de nationella minoriteterna men det är utifrån en politik och vilja idag, när man sen börjar titta på historien utifrån det så kan det bli att vi konstruerar gränser som kanske var mer uppluckrade då. (Norrbottens museum)

Orsakerna till varför kulturarvssektorns medarbetare inte associerar fler platser till den tornedalska minoriteten kan vara flera. Som framgår i citatet och som även framkom i föregående avsnitt, upplever en del informanter att det finns ett glapp mellan definition och verklighet när det gäller den tornedalska minoritetsgruppen, där verkligheten inte enkelt infogas i definitionen.

Den enda specifika plats som nämndes i intervjuerna såsom associerad till den tornedalska minoritetsgruppen – och som även menades beröra samer och romer – var en plats som påminner om en svår och problematisk del av historien, nämligen tidigare generationers förhållningssätt gentemot dessa minoritetsgrupper:

En viktig plats där man har både romer och samer och också den tornedalska befolkningen är Rasbiologiska institutet, de samlingar som finns på universitetsbiblioteket. (Upplandsmuseet)

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att den tornedalska minoritetsgruppens historiska platser inte framträder på något tydligt sätt i vår undersökning.

"Det är bara att åka till inlandet"

Låt oss titta på några olika exempel på hur informanterna resonerade rörande platser med anknytning till den samiska minoritetsgruppen:

Det finns inte direkt några historiska platser när det gäller samer alltså, då får man ju tänja på begreppen ganska rejält. (Upplandsmuseet)

Vi har ett projekt som pågår som handlar om sockensamer, de kallades 'sockenlappar' i äldre tid. Bönderna samarbetade med samer inom olika kunskapsfält, bland annat metall och djurhantering. Då bodde sockensamerna i en stuga lite utanför. Det här systemet fortsatte ända tills på 1800-talet. (Hälsinglands museum)

Det är alldeles för många platser för att det ska gå att räkna upp dem. I Västerbotten har i princip hela länets yta använts av samer. Som jag beskrev på telefon är kärnområdet där man hittar flest samiska lämningar i första hand fjällkommunerna (och Malå för skogssamer i Västerbotten), men på vintern flyttar fjällsamerna sina renar till kusten där det är mindre snö och renarna lättare kan hitta föda. Detta har dock lämnat färre fysiska spår efter sig. (Länsstyrelsen Västerbotten, e-post)

Vi [har] mängder av samiska platser, det är bara att åka till inlandet. (Västerbottens museum)

Vi vet många sådana platser, är en del av livet och historien i Norrbotten. (Länsmuseet Norrbotten)

Jo, det samiska naturligtvis, där har vi massor. (Länsstyrelsen Norrbotten)

Kulturarvssektorns medarbetare i varje län från Dalarna och norrut angav i intervjuerna att det fanns kännedom om platser som associerades till samer. Antalet specifika platser som lyftes fram var emellertid få, och istället för att peka ut särskilda platser poängterades *att* det fanns kännedom om platser, ofta också att det handlade om ett stort antal, men inte just vilka eller var dessa kunde återfinnas. Återkommande när det gällde dessa platser var alltså att de framstod som relativt anonyma.

I flera intervjuer fördes resonemang som beskrev det önskvärda i att *inte* peka ut specifika platser för att undvika att locka dit besökare. En medarbetare vid länsstyrelsen i Västerbotten lyfte fram att det även kan finnas en problematik när det gäller platser som samer anser behöver skyd-

das. Detta skulle exempelvis kunna gälla platser med "dåliga vibbar" eller berg som man väljer att inte benämna. Informanten reflekterade också över hur man i en exploateringsprocess kan ta hänsyn till platsidentiteter av detta slag.

Som tidigare nämnts, associerade ofta kulturarvssektorns medarbetare till just den samiska minoritetsgruppen när frågan om de nationella minoritetsgrupperna ställdes. Generellt kan kulturarvssektorns engagemang i den samiska minoritetsgruppens historiska platser beskrivas som starkt. Det finns kännedom om en stor mängd platser som associeras till samer, liksom en medvetenhet om olika problemställningar som kan vara aktuella och som kulturarvssektorns medarbetare diskuterar utifrån olika aspekter.

Kulturarvssektorns medarbetare i de nordliga länen har också konkret kännedom om mängder av platser, ibland så pass många att dessa knappt hinner hanteras. Samtidigt beskrivs platserna ofta som diskreta och svåra att upptäcka, liksom att det saknas kunskaper på grund av bristande inventeringar.

"Borde funnits någon synagoga"

Här följer några exempel på hur informanterna reflekterade kring förekomsten av platser med anknytning till den judiska minoritetsgruppen:

Det enda vi har i Malmö är en synagoga som är väldigt fin men vi har så att säga inte med den att göra. (Länsstyrelsen Skåne)

Det borde funnits något judiskt, någon synagoga men jag har inte hört något om det. Borde finnas någon begravningsplats men jag har inte stött på någon. (Hallands kulturhistoriska museum)

Det vi har här är en judisk kyrkogård med ett litet kapell på. Den har inte varit inblandade i. (Värmlands museum)

[Det] finns väldigt mycket judiska platser i Stockholm [...] till exempel så finns det, och det tänker vi att vi ska lyfta i vår basutställning, att NK är skapat av en judisk familj, Leja. (Stockholms stadsmuseum)

När det gäller den judiska minoriteten har vi inte heller gjort så mycket, men [...] man kunde göra mer. (Sörmlands museum)

Hälsinglands museum har ritats av en jude, som även ritade andra framstående hus. (Hälsinglands museum)

Platserna som informanterna associerade till rörande den judiska nationella minoriteten består i stort sett av samma sorts platser som de aktiviteter som nämndes i föregående avsnitt. Det var flera informanter som reflekterade över att det *borde* finnas aktiviteter som rör judiska platser men att de inte kunde komma på någon konkret plats att nämna. Detta kan tolkas som att den judiska gruppen ingår i kulturarvssektorns generella bild av arbetsområdet, och att sektorns medarbetare nästan upplever det som att de har arbetat med judiska platser utan att faktiskt ha gjort det. Frågan är om inte kulturarvssektorns engagemang i fråga om historiska platser med anknytning till den judiska minoritetsgruppen framstår som mer substantiellt i informanternas föreställningsvärld än i det praktiska arbetet.

Rutiner och resurser

Under några av intervjuerna med medarbetare inom kulturarvssektorn kom det upp synpunkter och reflektioner av mer övergripande karaktär kring de frågor som projektet kretsar kring. Här ger vi nu utrymme för sådana mer övergripande reflektioner kring hur de nationella minoriteternas historiska platser hanteras inom kulturarvssektorn.

Flera av informanterna kom in på hur rutiner och resurser inom kulturarvssektorn svarar mot behov av de slag som ett fokus på minoriteters kulturarv kräver. En medarbetare vid Dalarnas museum beskrev exempelvis hur arbetslaget i ett inventeringsprojekt hade försökt vara observanta på alternativa berättelser och på historier som ofta varit dolda. Informanten beskrev det som att det finns en gräns mellan de fysiska miljöerna och deras historier, och upplevde också en skillnad mellan vad som skall göras och vad som skulle vara önskvärt att göra:

I projektet är fokus på det man ser, byggnader och miljöer, inte på innehållet tyvärr. Så är det oftast i vår sektor med kulturmiljövård, att när man kommer till innehållet, historien, då har pengarna tagit slut. Eller det är kanske inte vårt uppdrag, vi är byggnadsantikvarier många utav oss, men vi försöker fånga upp det där. (Dalarnas museum)

I flera intervjuer framkom exempel på att medel och regelverk inte alltid upplevdes stödja kulturarvssektorns arbete med minoriteternas historiska platser. Ett återkommande exempel var fornminnesinventeringarna som gjordes för den ekonomiska kartan.

Ekonomiska kartan finns inte över största delen av fjälltrakten, därför har det blivit ett glapp där. Under några år körde ämbetet en speciell fjällinventering men den blev aldrig heltäckande så den upphörde efter ett antal år. Nu inventeras inte alls på det viset. [...] Samtidigt har kunskaperna om det samiska kulturlandskapet förbättrats en hel del. Vi känner till andra typer av lämningar. [...] Man kan säga att kunskapsläget är större idag än när man gjorde de traditionella inventeringarna. (Gaaltje)

Men bristande inventeringar var inte det enda som lyftes fram som problematiskt i sammanhanget, även svårigheter kring registreringen av uppgifter, särskilt med avsikt på FMIS, påpekades:

Det är en sorglig historia, de [uppgifterna om fornlämningar] måste granskas av en godkänd granskare och Riksantikvarieämbetet tillhandahåller inte sådana och de flesta av oss har inte den kompetensen och har för övrigt inte tiden heller. Så det där samlas i högar för varje län i nuläget. Det är så tråkigt att det är på det sättet och vi har försökt få medel från ämbetet att ta itu med det på egen hand men det har vi inte fått. (Länsstyrelsen Västmanland)

Brist på registrerad kunskap, exempelvis rörande minoriteternas platser, gör det svårt att bevaka de oregistrerade platserna som intressen. Register som FMIS (Riksantikvarieämbetets nationella fornminnesinformations-system med uppgifter om landets alla kända fornlämningar och andra

kulturhistoriska lämningar) ligger till grund för ett sådant arbete. I sammanhanget kan nämnas att flera informanter i intervjuundersökningen nämnde FMIS som sektorns register över platser/objekt att vårda. Samtidigt konstaterades att mängder av uppgifter idag saknas och istället samlas på hög på skrivbord över hela landet, eftersom det inte finns resurser till den faktagranskning som skall föregå införandet av uppgifterna i FMIS.

En annan aspekt som återkom i flera intervjuer handlar om olika former av individbaserat engagemang. Det handlade exempelvis om enskilda individer inom kulturarvssektorn som utifrån sitt personliga intresse angavs lägga extra kraft på utvalda frågor. Här framkom att den enskilda handläggaren kan vara mycket betydelsefull. I en intervju riktades kritik mot en undfallande inställning inom myndigheterna.

Min uppgift som handläggare var att med skohorn få det att gå igenom. Det handlar om ens syn på ens jobb, man har det ansvar man tar sig. Men där var det: "det blir som det blir med de resurser vi har", som var inställningen. (Länsstyrelsen Jämtlands län, f.d. anställd)

Samtidigt som dessa utsagor speglade stort individuellt ansvarstagande från enskilda tjänstepersoner uttrycktes en brist på både tid, personal och resurser. Kopplat till detta lyftes också engagemang och aktiviteter från enskilda individer utanför den offentliga kulturarvssektorn fram som betydelsefulla, exempelvis:

Det finns en person som är väldigt aktiv i att arbeta med samiska lämningar i länet men har ingen koppling till länsstyrelsen. Han [...] gör ett helt fantastiskt nyhetsbrev om arkeologi överhuvudtaget som han skickar ut. Han intresserar sig för samiska lämningar men alla andra lämningar också och är en liten påtryckare kan man säga. (Länsstyrelsen Västmanland)

Det framgår här hur enskilda individers intresse och aktiviteter, såväl internt inom kulturarvssektorn som utanför, kan vara avgörande för frågan. I förlängningen leder detta till en reflektion över behovet av en mer utvecklad modell för hanteringen av frågor rörande de nationella minoriteternas platsanknutna kulturarv.

Olika synsätt på platserns betydelse

Utöver resursbrist nämndes i intervjuerna även andra strukturella faktorer som ansågs försvåra, eller åtminstone inte underlätta, arbetet med de nationella minoriteternas kulturarv.

Det är just det samiska vi försöker lyfta. Det är väldigt eftersatt och det är inte så konstigt för den är ju ingen kultur som syns speciellt mycket. Den ger inte mycket avtryck utan man får leta sig fram för att hitta någonting. [...] I den nya kulturmiljölagen fastställs att varaktigt övergivet från forna tiders bruk, tillkommet före 1850, det är fornlämningar. Men hur kan du säga om en hård från ett samiskt viste är från före 1850 eller om den tillkommit under 1900-talet? Samerna har bevistat det här området och gör det än idag och fram till 1950 levde samerna på traditionellt sätt i kåta. [...] Gränsen vid 1850 gör att 100 år av samisk livsföring hamnar vid sidan om. (Länsstyrelsen Västernorrland)

Beskrivningen av samiska platser som spår av en kultur som inte syns speciellt tydligt, känns igen från flera av intervjuvarerna. En informant påpekade att detta kan föra med sig konkreta hot mot dessa miljöer:

Det brinner i knutarna för de faktiska lämningarna i skogarna är ganska diskreta, de är svåra att se och i det här hårda skogsbruket som bedrivs i skogarna idag med markberedning så utplånas de. (Länsmuseet Gävleborg)

I synnerhet när det gäller samiskt kulturarv påpekade också flera av informanterna att det är viktigt att vara medveten om att den aktuella gruppens sätt att se på sina egna platser kan göra att de inte självklart är positiva till kulturarvssektorns strävan att kartlägga och uppmärksamma historiska platser:

Att inte vilja att vissa platser blir kända, det är väldigt traditionellt samiskt. Och det är också något som skiljer från svenska samhället i övrigt, att vissa platser vill man inte visa, man vill inte att de ska finnas med i offentliga register av olika skäl. Det ligger en fara i det vid exploatering,

men samtidigt måste man ha respekt för att det här är ett urfolk med ett tänkesätt som ser annorlunda ut än storsamhällets. Och det är väl också ett av de argument som finns för att samisk kulturmiljövård borde bedrivas på ett annat sätt än att det ligger direkt under ämbetet. Det borde finnas någon typ av förvaltning. (Gaaltije)

Informanten från Gaaltije ifrågasatte även det faktum att samer i dessa sammanhang jämföras med övriga nationella minoriteter eftersom de också har status som urfolk – även om Sverige ännu inte ratificerat urfolkskonventionen. Informanten menade att det innebär en sorts dubbelmoral att räkna samer som en nationell minoritet eftersom urfolk har

mer långtgående rättigheter än nationella minoriteter, och genom att kategoriseras som nationell minoritet kan samerna således riskera att inte tillerkännas sina rättigheter som urfolk.

Att minoritetsgrupper kan ha annorlunda förhållningssätt till platser, och att dessa synsätt kan skilja sig från det som tas för givet inom majoritetskulturen, framkom även i samtal rörande andra än samiska grupper. En informant som tidigare ansvarat för ett projekt kring minoriteter och platser, och där minoritetsgrupper uppmanades att peka ut platser, förklarade att de platser som blev utpekade

Bild 7. Suomi-koti, under 1970-talet ett hem för olika finska föreningar och kyrkligt arbete i Göteborg. Bildkälla: Göteborgs stadsmuseum. Fotograf: okänd.

ofta i sig inte betydde något för minoriteterna utan att det var vad människorna gjorde där som var det viktiga. Svaret påminde om att kulturarvssektorn sätt att uppmärksamma platser, i sig är en produkt av en specifik historisk och kulturell kontext:

Om man nu vill fokusera på platsbunden kultur så måste man förstå att det i sig är en västerländsk företeelse. [...] När det gäller sverigefinnarna, och kanske inte bara för dem, är språket det i särklass viktigaste kulturarvet. Platsen för detta är underordnad. Eller till och med satt i ett motsatsförhållande. (Göteborgs stadsmuseum, e-post)

Resonemangen kring olika sätt att se på plats, och relationen mellan plats och kulturarv, gav upphov till fortsatta diskussioner inom denna studie, och pekar på ett viktigt område för vidare forskning. Utifrån dessa exempel framstår det som angeläget att vända sig till minoritetsgrupperna själva och fråga hur de ser på kulturarvssektorns arbete med deras historiska platser.

RESPONS UR MINORITETSGRUPPERNAS PERSPEKTIV

I en studie som denna är det givetvis angeläget att också vända på perspektivet och betrakta frågan om kulturarvssektorns arbete med de nationella minoriteternas platser ur de aktuella minoritetsgruppernas synvinkel. Här finns behov av ingående forskning i hur respektive grupp ser på sina egna kulturarvsplatser och hur detta kan tas tillvara inom den offentliga kulturarvsförvaltningen. Sådana fördjupade studier fanns det tyvärr inte utrymme för inom detta begränsade projekt. För att ändå få viss inblick i de aktuella gruppernas perspektiv valde vi att genomföra samtalsintervjuer med några företrädare för de aktuella minoritetsgrupperna och sakkunniga kring dessa frågor. Samtalen med dessa hade en öppnare karaktär utan på förhand fastställda frågor. Vi har valt att presentera dessa intervjupersoner med personnamn.

Vi sökte kontakt med representanter för de aktuella minoritetsgrupperna i första hand genom de organisationer som företräder respektive

grupp. Ett antal centrala organisationer av betydelse för minoritetsgrupperna identifierades: Sverigefinska Riksförbundet, Judiska Centralrådet, och Svenska Tornedalingars Riksförbund, och när det gäller företrädare för den samiska gruppen identifierade vi utöver Sametinget två organisationer: Svenska samernas riksförbund och Samiskt informationscentrum. Våra försök att komma i kontakt med Svenska Samernas Riksförbund besvarades inte. Samiskt Informationscentrum svarade med att hänvisa alla frågor som rör platser till experter på Sametinget och Länsstyrelsen. Eftersom Länsstyrelsen i denna studie har intervjuats i egenskap av representant för offentlig kulturarvssektor, kom vi endast att intervjua en representant för Sametinget.

Följande företrädare för de aktuella minoritetsgruppernas organisationer intervjuades:

- Voitto Visuri, ordförande, Sverigefinska Riksförbundet
- Tanja Sevä, handläggare natur- och kulturmiljöstöd, Sametinget
- Isak Reichel, generalsekreterare, Judiska Centralrådet
- Bengt Niska, ordförande, samt Maja Mella, verksamhetsledare, Svenska Tornedalingars Riksförbund

När det gäller den sverigefinska minoritetsgruppen visade ju intervjuerna med kulturarvssektorns medarbetare att en stor del av aktiviteter rört den skogsfinska kulturen, och vi såg det därför som angeläget att också intervjua en representant för denna del av minoritetsgruppen. Valet föll på Jo Gröön Husmo, ordförande i Lekvattnets Hembygdsförening, som vid tiden för intervjuerna medverkade i en dokumentärserie om sverigefinsk historia i Utbildningsradion. Vad gäller den tornedalska minoritetsgruppen, som utifrån intervjustudien framstod som särskilt osynlig inom kulturarvssektorn, ledde flera olika tips fram till två kompletterande personer med erfarenhet och expertkunskap i frågan: Lars Elenius, professor i historia vid Umeå universitet och sakkunnig om den tornedalska

minoritetsgruppen, samt Henning Johansson, professor emeritus i pedagogik vid Högskolan i Jönköping, delaktig i arbetet med minoritetslagstiftningen och expert i frågor som rör den tornedalska minoritetsgruppen.

Totalt genomfördes alltså intervjuer med åtta personer som på olika sätt representerar de olika minoritetsgrupperna. Samtliga gjordes under 2016. Dessa samtal hade karaktären av ostrukturerade intervjuer, vilket innebär att de genomfördes utan på förhand preciserade frågeunderlag, för att främja lyhördhet inför olika synsätt kring platser och kulturarv. Varje samtal inleddes med en kortare beskrivning av forskningsprojektet och dess syfte. Samtalen har inte transkriberats i sin helhet utan endast i sammanfattande form.

En marginaliseringshistoria

I samtalen med representanter för den tornedalska minoritetsgruppen målades en bakgrundshistoria upp till tornedalingarnas marginalisering. Det handlar om rasbiologi och försvenskningsspolitik. ”Allt sådant spelar in i bilden av tornedalingar idag”, förklarade Bengt Niska, ordförande i Svenska Tornedalingars Riksförbund. Han nämnde att ”vi har föreslagit en sanningskommission om alla de övergrepp som staten utsatt tornedalingar för: försvenskningen, skolan, rasbiologin...”, ett förslag som enligt Niska skulle tas upp till hösten (det vill säga 2016).

Maja Mella, verksamhetsledare på Svenska Tornedalingars Riksförbund, framhöll att det är få i det svenska samhället som känner till att samtliga svenska erkända minoritetsgrupper har blivit utsatta för rasbiologiska undersökningar och mätningar. Hon nämnde också arbetsstugorna och den försvenskningsspolitik som genomdrevs under devisen ”Ett språk – ett land – ett folk”. Mella menade att ”[m]eänkieli är det språk som de flesta människor har minst kunskap om, det är till och med belagt i en rapport förra året. Det är bara en effekt, en förlängning av den försvenskningsspolitik som har bedrivits. Man fortsätter att marginalisera men det tar sig uttryck i andra former.”

Bristen på kunskaper om tornedalingar var ett ämne som återkom i flera intervjuer. Lars Elenius, sakkunnig om den tornedalska minori-

tetsgruppen, beskrev tornedalingarna som ”en svag politisk grupp”, inte minst i jämförelse med samerna som han beskrev som en politiskt sett stark grupp. ”Hur synliga är tornedalingarna i utställningarna på Historiska museet?”, frågade han retoriskt och fortsatte: ”Tornedalingar har inte synliggjorts alls, inte någonstans.”

Ett område som lyftes fram som att det tidigare varit problematiskt, men inte numera, var språkfrågan. Enligt Bengt Niska innebar det för tornedalingarna ”en statushöjning när språket fick nationellt erkännande. Det har gått från att ha kallats ett läte till ett språk och idag finns det föräldrar som lär sina små barn meänkieli.” Angående språkfrågan menade även ordföranden i Sverigefinska Riksförbundet, Voitto Visuri, att ”lagstiftningen varit bra, fast den kom 30 år för sent”. Om den kommit tidigare ”hade vi säkerligen räddat en hel del, språkmässigt”. Visuri påpekade att det speciellt bland tredje generationens sverigefinnar finns många som inte pratar finska men kanske i så fall skulle ha gjort det.

Platser av betydelse

Handläggaren för natur- och kulturmiljöstöd vid Sametinget, Tanja Sevä, framhöll vikten av att uppmärksamma kulturarvsplatser:

Kulturmiljöfrågorna är viktiga; om ingen pekar på de platserna så är det som att de inte funnits. [...] Vi har en historia men den är inte nedtecknad utan har gått från mun till mun. Vi vet väldigt mycket men ändå så lite. Det har inte dokumenterats, och även om det skrivits en del så är det ingen som har helhetsgreppet längre. Det är väl det som är problemet. (Sevä)

I ett samtal om vilka platser som associeras till den sverigefinska minoriteten nämnde Voitto Visuri, ordförande i Sverigefinska Riksförbundet, bland annat de sverigefinska folkhögskolorna och Finnstigen i Hällefors kommun. Han framhöll också det sverigefinska föreningslivet och alla aktiviteter som arrangeras på olika platser runt om i landet, även om det ”inte [är] samma aktivitet idag som det har varit tidigare. Den yngre generationen är ganska svårflörtad att få med, det ser man på alla folkrö-

relser att ungdomen är svår att aktivera.” Voitto Visuri resonerade vidare kring frågan om platser och poängterade att den moderna sverigefinska invandringen är en fråga om arbetskraftsinvandring. ”De som tagit sig hit har blivit involverade i det svenska. Kulturen slog inte igenom riktigt här. Det var viktigare att man kom överens med sina landsmän när man inte kunde språket.” Danstillställningar har varit viktiga för sverigefinnarna, berättade Voitto och fortsatte:

Det finns en dansbana som sverigefinnarna använt, kommer inte på det nu, det är någonstans i Mälardalen, kanske i Bålsta. Sedan finns ju Kolsva i Köpings kommun med en folkpark som sköts av Finska föreningen. Västerås Finska förening har ett eget ställe vid Mälaren med strandtomt. I Gävle har vi en stuga mitt i skogen, intressant nog heter platsen Finnbäcken, en plats där svedjefinnar bosatt sig. (Visuri)

När det gäller tornedalingars historiska platser framhöll Lars Elenius att man måste börja lokalt, och titta på byarna och kulturerna längs älven, där varje ort har sina relikter. Några exempel på konkreta platser som Elenius nämnde var biografen Röda kvarn i Övertorneå och den hävdade slättermyren Vasikkavuoma väster om Pajala. Även Bengt Niska räknade upp många historiska platser som associeras till tornedalingar, från kyrkan i Karesuando och hembygdsgårdarna i Jukkasjärvi, till Kengis bruk nedanför Pajala. Platser förknippade med historisk kunskap och berättelser finns gott om, strök han under.

Möjligheter och svårigheter

Flera av informanterna lyfte fram möjligheter med att uppmärksamma minoriteternas kulturarvsplatser inom den offentliga kulturarvsförvaltningen. I samtal om platser med koppling till den judiska minoriteten förklarade Isak Reichel, generalsekreterare, Judiska Centralrådet, att de judiska inslagen i kulturarvet skulle kunna vara så många fler, och det ”inte bara för judarnas skull utan för alla”. Reichel framhöll Stockholm som ett område där det genomförts särskilda aktiviteter och finns en särskild medvetenhet från den officiella kulturarvssektorns sida med avseende på

den judiska nationella minoritetens historiska platser. Han förklarade att där har bedrivits arbete med frågor som rör den judiska minoritetsgruppen under en lång tid och att det därigenom skapats en medvetenhet om gruppen överlag. Reichel menade att detta är något som saknas, eller åtminstone inte alls har framgått med samma tydlighet, i resten av landet. Vid en särskild workshop vid Stockholms stadsmuseum dit vårt projekt hade inbjudits, bekräftades bilden av att kulturarvsmedarbetarna ofta hade stött på judiska namn, och även spår av de andra nationella minoriteterna, i olika dokumentationsarbeten kring platser eller vid researcharbete för utställningar.

Ett förslag på ett möjligt steg i positiv riktning från Isak Reichel var att sätta upp informationsskyltar där platser beskrivs, till exempel om där tidigare funnits en synagoga. ”Det händer inte sällan att sådan information efterfrågas, oftast i Stockholm”, sa han. Att folk inom kulturmiljövården är lite konservativa och på förhand vet vad de skall titta efter, är enligt

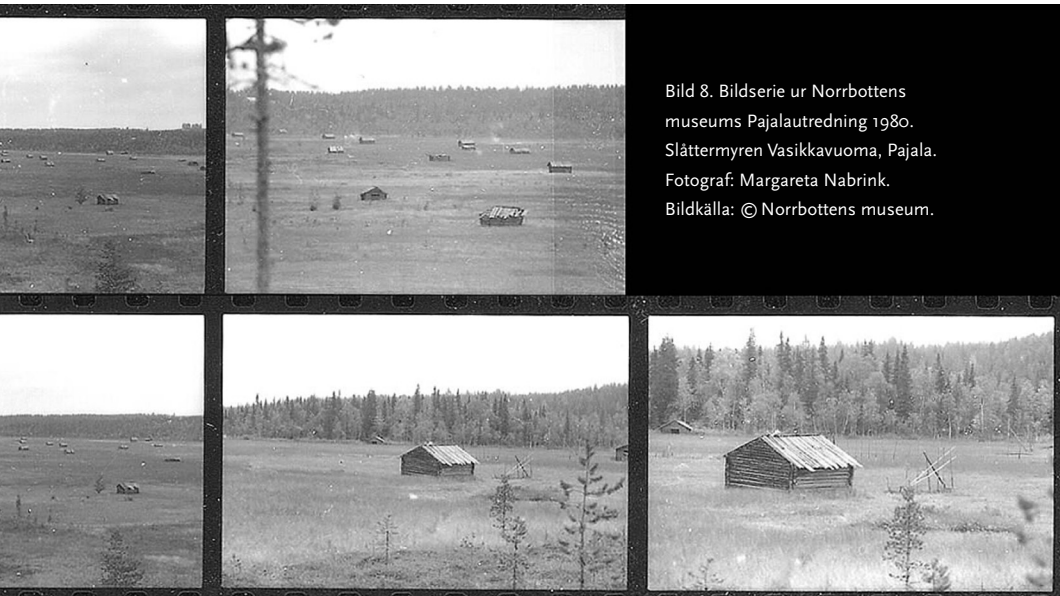

Bild 8. Bildserie ur Norrbottens museums Pajalautredning 1980. Slättermynren Vasikkavuoma, Pajala. Fotograf: Margareta Nabrink. Bildkälla: © Norrbottens museum.

Reichel en av orsakerna till att det inte gjorts mer. ”Tänk på kyrkorna och det skydd som de har, varför är inte alla synagogor skyddade på samma sätt?”, frågade han, men gav också uttryck för en stor tilltro till statlig styrning och höga förhoppningar på kommande kulturproposition. Staten, länsstyrelserna och Riksantikvarieämbetet är enligt Reichel de viktigaste aktörerna, och det behövs påbud för att aktiviteter skall genomföras och för att minoriteternas platser därmed skall ges en högre prioritet.

I Tornedalen förekommer flera olika och delvis överlappande språkligt baserade identifikationsmöjligheter, inklusive samisk, finsk, tornedalsk, kvänsk och lantalainen. Henning Johansson, expert i frågor som rör den tornedalska minoritetsgruppen, inledde samtalet med att säga: ”Du är den första och enda som ställt den här frågan”, och fortsatte: ”Problemet är att utgångspunkten är från en majoritetsbefolknings perspektiv. Tornedalingar är ingen etnisk definition utan en geografisk sådan [...] tornedalingar har aldrig kallat sig för det.” Han berättade att han själv är uppväxt

i en språkmiljö med både samiska och kvänska, och förklarade att man ”behöver ha förhållandet mellan tornedalingar och kväner klart för sig”. Det råder enligt Johansson en allmän okunnighet om tornedalingar och den utbredda förbistringen vad gäller namnfrågan på grupperna i området är problematisk av många orsaker: vanliga missförstånd och sammanblandningar rör både kvän, lantalainen och tornedaling. Han framhöll också att människor och grupper blandas allteftersom tiden går.

Johansson tog upp ett exempel på den bristande förståelsen för tornedalingar och hur den tog sig uttryck. I ett inventerings- och kartläggningsarbete av ett område nära Torneträsk för länsstyrelsen 1992 hade inventeraren, Jernström, intervjuat meänkielitalande ättlingar till tidigare boende på den gamla säsongsbosättningen Taalujärvi, och kunde därmed ange platsens olika historiska benämningar (Jernström 1992, Karta över Taalujärvi, Stálujávri, se bilaga 2). I ett senare skede erbjöd sig Jernström att uppdatera, vilket avböjdes av länsstyrelsen. Johansson menade att detta berodde på att de inte hade tillräcklig kunskap för att förstå hur viktigt Jernströms resultat var, och därför inte insåg värdet av en uppdatering. Exemplet kan visa effekterna av marginaliseringen av tornedalingarna. För det första visas två förhållanden som rör minoritetsgruppen: de behövde tidigt anpassa sig till majoritetskulturens krav på fast bosättning (skatteindrivningen ledde till att säsongboende förbjöds), och den kvänska/tornedalska kulturens beständighet över generationerna (benämningarna på dessa säsongspplatser kunde återges lång tid efter att de hade försvunnit). För det andra visar exemplet hur myndigheterna, av oförståelse och brist på kunskap, tenderar att missa möjligheter att förstå den tornedalska kulturen och dess kulturlandskap.

I ett samtal om den värmländska finnskogen konstaterade Jo Gröön Husmo, representant för den skogsfinnska gruppen och företagare inom finnkulturmiljövård samt hembygdsföreningsordförande, att denna grupp ”idag får mycket stöd”, men att det inte alltid har varit så. ”Tidigare har vi fått mest hjälp från Finland”, konstaterade Gröön Husmo och menade att det från finländskt håll funnits ett annat engagemang liksom en kultur av att få saker gjorda. I sammanhanget hänvisade han till begreppet ”sisu”, och

nämnde ett aktuellt exempel: en vandringsbastu som byggs och finansieras i Finland för att sedan transporteras till Värmland; ”de bara gör det”. I ett uppföljande e-postmeddelande berättade han att:

[N]är vi skulle renovera ett nävertak 1997, och letade efter information och kunskap, så fanns den inte i Värmland utan fick hämtas från Finland. Fast till skillnad från på 1600-talet fick vi då även hämta näver från Finland. Idag har vi bägge delar i Värmland och jag upplever just nu ett bra stöd från Länsstyrelsen, Värmlands Museum och Torsby kommun. Men hur blir det i framtiden?

Samtidigt som Gröön Husmo alltså var positiv till kulturarvssektorns engagemang i skogsfinnska miljöer idag, förklarade han att stödet hänger mycket på den individuella kompetensen hos respektive handläggare/tjänsteperson vid Länsstyrelsen, museet, kommunen och Riksantikvarieämbetet. Det beror på om de som arbetar med frågorna är intresserade eller inte. När en individ går i pension eller byter jobb så är kompetensen och stödet borta och man är tillbaka på ruta ett igen. Den upplevelsen verkar enligt Gröön Husmo vara ungefär densamma på båda sidor av EU-gränsen mellan Värmland och Hedmark.

I samtalet med Gröön Husmo framgick att synen på platser är mycket nära sammankopplad med de aktiviteter som äger rum där. Han menade att de skogsfinnska platserna är de arenor där kulturarvet kan levandegöras och där ”röken är en kulturbärare”. När besökare varit i en finsk rökstuga och går därifrån bär de med sig rökluften: ”Man ska lukta rök, det är en souvenir.”

I samtal om historiska platser utifrån samiska perspektiv berättade Tanja Sevä, handläggare för natur- och kulturmiljöstöd vid Sametinget, att människor kan söka och få bidrag för att ta hand om en plats. Då handlar det om röjning för att hålla platsen öppen och tillgänglig, och man förbinder sig att ta hand om platsen i fem år. Hon poängterade att Sametinget inte har något formellt uppdrag att arbeta med detta och att det därför inte finns någon tjänst för det.

Sevä konstaterade vidare att ”det finns ett slags vakuum sedan forn-

minnesinventeringen stannade av hos RAÄ... Vi skulle lätt kunna kliva in i det.” Hon tillade att ”det skulle vara bra om vi fick tolkningsföreträdere”. När det gäller uppmärksammandet av samernas historiska platser nämnde hon att ”den nya Kulturminneslagen införde 1850 som gräns, men samiska lämningar är svåra att tidsbestämma. En provtagning kan ge svar som är plus minus hundra år.”

I samtal med representanter för de nationella minoritetsgrupperna liksom med experter inom området har alltså en rad reflektioner, synpunkter och insikter framträtt. Vår förhoppning är att vi genom att återge dessa, skall bidra till att i någon mån kontextualisera det som framkommit i intervjuundersökningen med kulturarvssektorns medarbetare. Vi ser också att det finns behov av vidare och mer ingående forskning om hur kulturarvssektorns arbete uppfattas ur de nationella minoritetsgruppernas perspektiv.

ATT GE PLATS – SUMMERING OCH REFLEKTIONER

I det följande drar vi samman vad som framkommit genom denna undersökning av hur kulturarvssektorns medarbetare förhåller sig till de nationella minoriteternas historiska platser. I viss mån berör vi här också hur denna fråga speglas i de samtal vi genomfört med respektive minoritetsgrupp. Därefter avslutar vi med reflektioner kring studiens resultat samt fortsatta utmaningar och frågor.

Det behöver nämnas inledningsvis att den bild som framträder genom vår undersökning av kulturarvssektorns förhållningssätt, inte är helt lätt att sammanfatta. Vi kan ändå se vissa mönster och har även gjort vissa generella iakttagelser både på nivån av respektive minoritetsgrupp och på en mer övergripande nivå. Vårt mål har varit att undersöka vad som berättas och tas upp av informanterna själva, och undersökningen visar således kulturarvssektorns medarbetares förhållningssätt. Detta innebär också att vi inte har gjort några ytterligare efterforskningar, exempelvis för att kontrollera om de uppgifter vi har fått stämmer med vad som verkligen har ägt rum. Men vad kan då undersökningens svar egentligen visa, och hur skall de förstås? Vi börjar med att delge några iakttagelser.

En första iakttagelse är att informanternas tidshorisont har varit väldigt varierad. Vissa aktiviteter – som sektorn genomfört med specifik utgångspunkt i de nationella minoriteternas historiska platser – som åberopas i intervjuerna var aktuella för 30–40 år sedan, medan andra nämnda aktiviteter fortfarande var i planeringsstadiet. Till detta kommer det faktum att vi inte gjort någon bedömning eller viktning av de aktiviteter som nämnts. Detta medför att det som vi redovisar som *aktiviteter*, är en blandning av

insatser som är substantiella i både ansats och genomförande, och sådant som det endast har snuddats vid i förbigående. I intervjuerna nämns aktiviteter av olika slag, och dessa inkluderar sådana där någon individ från någon av minoritetsgrupperna bara har "råkat" bli involverad, liksom aktiviteter som visserligen rör relevanta platser, men där utgångspunkten varit en annan än platsens anknytning till en eller flera nationella minoriteter. Detta innebär sammantaget att antalet relevanta aktiviteter i själva verket kan vara färre än vad som här framgår. Å andra sidan visar vår bild bara de aktiviteter som omnämnts vid intervjuerna och det har med stor sannolikhet genomförts fler aktiviteter än dessa. Studien bör i den meningen betraktas som en översiktlig sondering av läget, snarare än en komplett kartläggning. För oss är det dock inte antalet projekt som har stått i fokus, utan snarare medarbetarnas sätt att tala om arbetsinsatser, kunskap och engagemang inom området.

Generellt kan vi också notera att det finns en stor spännvidd mellan å ena sidan de arbetsplatser och individuella medarbetare som har betydande erfarenhet av och/eller intresse för dessa frågor, och å andra sidan de arbetsplatser och individuella medarbetare som har en mer begränsad erfarenhet av och/eller begränsat intresse för dessa frågor. Vissa informanter har själva deltagit i många projekt och aktiviteter, eller har på andra sätt erhållit omfattande kunskaper om de nationella minoriteternas historiska platser, medan frågan för andra är ny.

Det har visat sig att de mest framträdande dragen i den samlade bilden är dels en tydlig skillnad mellan respektive minoritetsgrupp med avseende på i vilken utsträckning deras historiska platser har uppmärksamats inom kulturarvssektorn, dels att både kunskap och engagemang tydligt varierar mellan olika delar av landet. Vi skall börja med att kort sammanfatta den bild som framträder för respektive nationell minoritetsgrupp, och därefter gå vidare med frågan om den geografiska spridningen av engagemanget. Det senare har visat sig kunna ge inspel till vår forskningsfråga om en vidgad kulturlandskaphistoria.

Bilden av den sverigefinska minoritetsgruppens historiska platser präglas framförallt av att den del av minoritetsgruppen som kallas skogs-

finnar tycks ha fått en hel del uppmärksamhet från kulturarvssektorn, medan den numerärt sett största delen av minoritetsgruppen, inflyttad under 1900-talet, förefaller vara betydligt mindre uppmärksammas. Detta mönster framträder genom informanternas uppgifter och associationer, och bekräftas även i de digitala resurserna Bebyggelseregistret och Samla. Trots att skogsfinnarna utgjort en mindre del är de alltså pregnant framträdande i våra undersökningar. Ett exempel kan tas från den intervju där informanten spontant utbrast ”Sverigefinnar? Menar du skogsfinnarna?”. Detta sammanfattar vad vi tolkar som en okunskap om att den sverigefinska minoritetsgruppen omfattar även mer sentida invandring. Problemet har tidigare uppmärksammats bland annat av Torsby Finnskogscentrum. Resultatet bör ses i ljuset av de historiska förhållanden som rått mellan Sverige och Finland, som länge utgjorde en gemensam nation med både svenskar och finnar som medborgare. Det har förekommit flera olika historiska flyttrörelser mellan dessa områden, först mellan östra och västra rikshalvan, och senare mellan nuvarande Finland och Sverige.

När det gäller den mer nyinflyttade delen av den sverigefinska minoritetsgruppen och deras historiska platser, associerade informanterna framförallt till viktiga arbetsplatser, främst större industrier, men också till samlingsplatser såsom kyrka, folkhögskola, bastu, koloni- och sommarstugeområde. Intressant att notera är att en informant i Norrbottens län associerade hela Haparanda som ort till den sverigefinska minoritetsgruppen. Detta antyder en svårighet att i vissa delar av landet navigera mellan vad som kan vara en lokal, en etnisk eller en språklig identitet, men också den generella svårigheten att kunna betrakta samma plats ur flera parallella minoritetsperspektiv.

Från minoritetsgruppens håll nämns Finnskogen i Värmland som ett föredömligt exempel när det gäller den offentliga kulturarvssektorns aktiviteter av relevans för gruppen. På frågan om vad som skulle kunna vara specifika platser för den nya delen av minoritetsgruppen nämndes föreningslivsrelaterade platser, såsom dansbanor, folkparker och skolor.

Den svenska nationella minoritet som förefaller ha fått minst uppmärksamhet inom kulturarvssektorn är tornedalingarna. Med undantag

för exempel från Norrbottens län har det varit svårt att alls hitta några kulturarvssektorsaktiviteter som rör tornedalingars historiska platser. Enda undantaget är ett projekt i Västerbottens län som omfattade samtliga nationella minoritetsgrupper. Medarbetare inom kulturarvssektorn i Norrbotten menar att tornedalingars historiska platser är del av deras ordinarie verksamhet. Denna bild delas dock inte helt av representanter för tornedalingarna, som istället menar att tornedalingars historiska platser ännu inte uppmärksamats tillräckligt. Också beträffande denna minoritetsgrupp framträder svårigheten att navigera mellan vad som kan vara en lokal/regional eller platsbaserad definition, och en etniskt eller en språkligt definierad identitet. Detta medför då återigen att den generella svårigheten att kunna betrakta samma plats ur flera parallella minoritetsperspektiv blir aktualiserad. Denna problematik bekräftas av sökträffarna i Bebyggelseregistret och i Samla, vilka refererar till Tornedalen som geografiskt område snarare än till platser med anknytning till den svenska nationella minoritetsgruppen tornedalingar. Detta bekräftades också också av vad representanterna för minoritetsgruppen berättade: att ordet 'tornedalingar' är just en geografiskt baserad definition och inget som folk i Tornedalen traditionellt själva kallat sig för.

Intervjuerna visade att kulturarvssektorns medarbetare över hela landet var bekanta med frågan om den samiska minoritetsgruppens historiska platser, men att det enbart var informanter som arbetade i Sveriges nordligare delar som visade sig verkligen känna till några samiska historiska platser. I norr framhölls det att det egentligen finns för många sådana platser för att de skulle kunna räknas upp. Kännedom om samiska historiska platser gick här också hand i hand med reflektioner kring de särskilda utmaningar som arbetet med samiska platser kan innebära. Grundförutsättningen är att många platser av betydelse för den samiska gruppen är förhållandevis diskreta till sin karaktär och inte helt lätta att se för en utomstående. Flera informanter menade att det finns olika synsätt kring vad ett bevarande av dessa platser egentligen innebär. Ett dilemma kan exempelvis vara att vissa historiska platser, av olika kulturella skäl, ur samiskt perspektiv helst inte bör uppmärksammas och synliggöras. Det kan

också finnas en risk för att platser som utpekats för bevarande, även om det sker i konsensus, förstörs genom att de blir mer kända för besökare. Några informanter framhöll alltså att det finns grundläggande skillnader mellan kulturarvssektorns förhållningssätt till platser och ett traditionellt samiskt förhållningssätt, vilket blir särskilt tydligt när det är fråga om att peka ut och bevara specifika platser. Kulturarvssektorns medarbetare nämnde även den svårighet som kommer av att stora landområden ännu inte har inventerats och att många inventeringar skedde långt innan dagens kunskaper om samer och samiska platser fanns att tillgå. Det saknas därför kunskaper rörande stora områden. Samma sak togs upp även av representanten för den samiska minoritetsgruppen: ”Om ingen pekar på de platserna är det som att de inte funnits.”

Den bild som undersökningen ger beträffande kulturarvssektorns förhållningssätt till den judiska minoritetsgruppens historiska platser, är att det framförallt handlar om miljöer med religiös anknytning, såsom synagogor och begravningsplatser. Informanter nämner också att det har genomförts andra aktiviteter såsom särskilda stadsvandringar, byggnadsvårdsinsatser och inventeringar av judiska historiska platser. Vid en genomgång av dessa visade sig flertalet gälla platser med religiösa förtecken. När det gäller informanternas associationer kring andra möjliga platser, nämndes hur judiska familjer har byggt betydande verksamheter, eller hur judiska arkitekter står bakom viss byggnation. En informant funderade kring att det nog borde finnas någon synagoga eller begravningsplats i länet, men hade vid närmare eftertanke inte stött på någon sådan. En tendens i undersökningen är således att det finns en generellt etablerad medvetenhet om en faktisk förekomst av judiska historiska platser, men att det samtidigt finns förhållandevis få exempel på konkreta aktiviteter inom kulturarvssektorn. Detsamma gäller för de träffar som ges i Bebyggelseregistrets och Samlas arkiv. Vår undersökning visar att Stockholms län är det län där kulturarvssektorn uppvisar störst kunskap och engagemang, vilket också framförs i intervjun med en representant för den judiska minoritetsgruppen.

Eftersom intervjustudien genomfördes som en kvalitativ studie med

relativt öppna frågor välkomnade vi att informanterna ibland svarade på frågorna på ett annat sätt än förväntat. Ibland diskuterades exempelvis inte grupperna för sig utan istället nämndes aktiviteter inriktade mot samtliga de nationella minoriteterna. Sådana svar gavs av två informanter, en i Västerbottens och en i Norrbottens län. Också den nationella minoritetsgruppen romers historiska platser – som faller utanför denna studie eftersom den behandlats i ett tidigare projekt – nämndes av flera informanter. Vi tolkar detta som att det finns en allmän medvetenhet om denna nationella minoritetsgrupp, och att detta kan vara ett resultat av den uppmärksamhet som kommit av både statliga satsningar, inte minst regeringens beslut om *En samordnad och långsiktig strategi för romsk inkludering 2012–2032* (Skr. 2011/12:56), och givetvis också kulturarvssektorns egna satsningar och projekt som har riktat sig mot den romska gruppen (se Holmberg 2014a, Hansen & Holmberg 2016).

Vår undersökning visar också att vissa minoritetsgruppers historiska platser framträder mer än andras, när kulturarvssektorns medarbetare intervjuas om aktiviteter, engagemang och kunskap kring de nationella minoriteternas kulturarv. När frågan om nationella minoriteters historiska platser fördes på tal i början av intervjuerna, associerade många informanter spontant till den nationella minoritetsgruppen samer. Samtidigt är det anmärkningsvärt att endast informanter från Dalarna och norrut nämnde några konkreta aktiviteter relaterade till den samiska minoritetsgruppen. Det var till och med så att flera informanter i södra delarna av landet angav att det inte fanns samer i det egna länet. En informant i Skåne län kände till en lokal samisk förening men konstaterade att kulturarvssektorn i Skåne inte har genomfört några platsrelaterade aktiviteter rörande den samiska minoritetsgruppen. Två informanter i Stockholms län menade att det visserligen finns samer i länet men att de inte kände till några särskilda aktiviteter. Detta kan tolkas som ett uttryck för att frågan om marknyttjande relaterat till renskötsel – som knappast är relevant i södra Sverige – ofta ges stort utrymme i samtal om samiska frågor. Svaren illustrerar samtidigt att frågan om de nationella minoriteternas historiska närvaro i Sverige lätt blir begränsad till en viss aspekt.

Det blir här också tydligt att den bild som framträder av kulturarvssektorns engagemang i väldigt liten utsträckning är relaterad till respektive minoritetsgrupps storlek. Den samiska minoritetsgruppen har en etablerad ställning i föreställningen om vad en minoritetsgrupp är, medan bilden av minoritetsgruppen tornedalingar framstår som förhållandevis vag.

En tendens är att svaren därför i större utsträckning handlar om vilken dominerande föreställning som råder kring en viss grupp, det vill säga dess tydlighet som minoritetsgrupp. Till det kommer föreställningar om *var* respektive grupp hör hemma, samt vilken föreställning man har av det aktuella länets kulturlandskapshistoria. Vår undersökning kan alltså på en generell nivå sägas ge svaret på hur dessa aspekter sammanfaller.

Undersökningen föder också en reflektion över effekterna av det faktum att den fråga vi ringat in hör hemma inom (minst) två olika politikområden. Minoritetspolitiken, som tar sin utgångspunkt i språkpolitiska frågor, och därmed kanske i första hand hanterar ”kultur” som en immateriell aspekt, har relativt lite med kulturlandskapet att göra. Det handlar om ”rätt till kulturarv”, men detta kulturarv är inte platsbundet till sin definition. Platser hamnar snarare inom ramen för politikområdet fysisk planering, där kulturarvsfrågan har viss hemvist. Kulturarvssektorn hanterar därmed historiska platser av alla slag, men befinner sig då i ett annat verksamhetsfält än det som minoritetsperspektivet ger. Inom dessa båda områden ges helt enkelt olika förutsättningar och utgångspunkter för arbetet. Vissa informanter hänvisade till avdelningen för social hållbarhet eller till ansvarig för minoritetsfrågor, när de hörde att våra frågor handlade om nationella minoriteters historiska platser. Det är således inte självklart att uppfatta projektets fråga som platsrelaterad och som en fråga för kulturmiljöplanering. För framtiden handlar detta för kulturarvssektorn därför även om att hitta konkreta sätt att hantera dessa frågor. Hur kan det skapas formaliserade processer som leder till att dessa politikområden kan mötas?

Till detta kommer frågan om vad som egentligen *kan vara* historiska platser relaterade till en minoritetsgrupp. I en intervju påpekades att själva idén om plats som kulturarv är ett västerländskt fenomen. En spegling av detta synsätt gavs i samtalen med representanter för några av minoritets-

grupperna där språket framhölls som den centrala kulturbäraren framför plats. Men innebär då det att den rumsliga historien, platser, inte är av betydelse? Eller handlar det om hur man är van att tänka kring sig själva, då minoriteternas historiska platser sällan har uppmärksammats av majoritetssamhället genom den offentliga kulturarvssektorn? Eller om hur de olika gruppernas olika perspektiv påverkar deras respektive möjligheter att delta i diskussionerna kring kulturarven? Här blir det relevant att fråga sig vilket ansvar som ligger hos kulturarvssektorn för att bemöta och lära sig förstå olika synsätt. Detta handlar kanske *inte* främst om att peka ut de olika minoritetsgruppernas historiska platser. Väl så viktigt kan vara att bjuda in berörda grupper till de pågående kulturarvsprocesserna, vilket då är en delaktighetsfråga. Här finns en möjlighet för kulturarvssektorn att inta en tätposition i arbetet med att långsiktigt ge en mer rättvisande bild av Sveriges historia och kulturlandskap.

En intressant iakttagelse av helt annat slag gjordes genom de sätt på vilka informanterna associerade historiska platser till respektive minoritetsgrupp. Vid ett intervjuutlille nämndes, i samband med frågan om tornedalingarnas historiska platser, samlingarna vid Rasbiologiska institutet i Uppsala, och det framhölls att dessa är väsentliga historiska dokument inte bara för tornedalingarnas historia, utan för att förstå statens hantering av också andra nationella minoritetsgrupper. Här konkretiseras den etiska fråga som restes redan inledningsvis i denna publikation: att historien om de svenska nationella minoriteterna också rymmer ett statligt legitimerat historiskt förtryck. Även sådana aspekter behöver beaktas inom kulturarvssektorn, men fick förhållandevis lite utrymme i intervjusvaren från sektorns medarbetare. Dessa aspekter rör de direkt berörda – såväl offer som efterlevande – men även alla oss andra – såväl allmänheten som myndigheter – som direkt och indirekt ställs inför att hantera det demokratiska ansvaret för historiskt begångna oförrätter. En representant för den tornedalska minoritetsgruppen konstaterade att ”problemet är att utgångspunkten är från en majoritetsbefolknings perspektiv”, vilket aktualiserar hur frågor om historiska platser alltid sammanväver det politiska, det etiska och det identitetsbaserade.

I detta sammanhang måste vi återkoppla till våra inledande bryderier kring forskningsprojektets grundval. När minoritetsgrupper idag fokuseras, sker det inte sällan inom ramen för en *särskiljandets praktik* vilken framstår som alltmer problematisk. Vår tids officiella erkännande av nationella minoriteter bygger visserligen på en inkluderande ambition att erkänna alla människors lika värde och rätt att definiera sin egen identitet och historia. Grupper som tidigare varit marginaliserade och osynliggjorda lyfts fram och ges utrymme att berätta sin historia. Eftersom denna historia rymmer människors och grupperns exkludering och utsatthet i det förflutna, påminns vi här om hur *själva utpekandet av specifika grupper* alltid är känsligt. Det blir därmed av största vikt att reflektera över *när, hur och varför* det kan vara relevant att tala om minoritetsgrupper, i synnerhet inom offentliga myndigheter. Vi har utgått från att de svenska nationella minoritetsgrupperna i viss utsträckning är myndighetsdefinierade enheter, och sådana enheter är pragmatiska och temporära, och skaver på flera olika sätt. Även om en fördjupning av dessa frågor inte ryms inom detta forskningsprojekt, ser vi att de identitetspolitiska frågorna i viss mån blir belysta genom vad undersökningen visar om hur kulturarvssektorn hanterar kritiska frågor som denna.

En aspekt av detta förhållande framträder i den karta över Sveriges län (s. 97) där vi, länsvis, har lagt in kulturarvssektorsaktiviteter som rör de nationella minoritetsgruppernas historiska platser. För att möjliggöra en karta av detta slag behövs gränsdragningar både kring rum och kring ett fenomen. Här framträder sådant som enkelt kan identifieras och namnges som tillhörande det ena eller det andra. Vi har valt att låta kartan illustrera en geografisk fördelning av angivna aktiviteter. Kartan visar hur kulturarvssektorns engagemang är större ju längre norrut vi kommer i Sverige. Det är i detta sammanhang centralt att det inte handlar om en enkelt kvantifierbar ökning av aktiviteterna från söder till norr; med ökningen följde också att svaren blev mer komplexa och sammansatta. Det kan alltså i Sveriges norra län finnas en mer utvecklad förståelse för själva frågan om förankringen av nationella minoritetsgruppers historiska platser i kulturlandskapet.

Vår utgångspunkt har varit att de nationella minoriteterna har befunnit sig i Sverige under lång tid, och vi har ställt frågan ”var?” (formulerat i termer av ”vilka historiska platser?”). Frågan riktades till kulturarvssektorns medarbetare, och vi menar att dessa borde vara bland de mest kompetenta att reflektera över detta. En utgångspunkt var också att de faktiska landskapsspåren i sig själva lockar till nytolkningar, och att kulturarvssektorn kan bidra till att bilden av den svenska historien blir uppdaterad och mer rimlig i förhållande till den kunskapsbild som aktuell forskning resulterar i. Syftet var att undersöka möjligheterna att återinskriva osynliggjorda människor och grupper i Sveriges historiska geografi, och vi kan nu summera vad undersökningens resultat säger om dessa möjligheter.

Anledningen till detta är att historisk kunskap erbjuder möjlighet att ”arbeta sig förbi essentiella föreställningar om ursprung och hemvist” (Högberg 2013:17). Frågan om de nationella minoriteternas historiska platser framstår enligt denna undersökning som en visserligen hanterad, men ändå som en relativt ofreflekterad fråga bland kulturarvssektorns medarbetare. Detta har givetvis flera orsaker. Begreppet *nationella minoriteter* är förhållandevis nytt, knappt 20 år har gått sedan det beslutades att Sverige skulle ansluta sig till Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter, och erkänna de fem nationella minoriteter vi har idag. Samtidigt har minoritetsfrågor generellt varit föremål för ett växande intresse under dessa år, och det är därför inte överraskande att flera informanter har associerat till aktiviteter som rör också andra grupper än de nationella minoriteterna. Många informanter kom dessutom att förstå våra forskningsfrågor som relaterade till det övergripande uppdraget att i verksamheten tillföra bredare perspektiv i termer av mångfald och delaktighet. Vårt intryck blev att sådana frågor, vilka under senare år har kommit att hanteras på kulturarvssektorns policynivå, nu också verkar ha landat hos de enskilda medarbetarna. Det var flera informanter som hänvisade till aktiviteter som inte gällde enskilda nationella minoritetsgrupper, utan som varit inriktade mot bredare perspektiv i termer av mångfald och delaktighet.

Utifrån undersökningarna i både detta och det föregående projektet,

kan man ana att det inom kulturarvssektorn finns en spänning mellan att, å ena sidan, arbeta med en inkluderande kulturarvspraktik, som utifrån delaktighetspolicy kan inbegripa grupper som tidigare förbisetts, och, å andra sidan, att verkligen ge dessa grupper en rimlig platsbaserad historia som ger plats och förankring i kulturlandskapet. Den offentliga kulturarvssektorn kan visserligen sägas ha flyttat fram sina positioner förhållandevis långt om man betraktar frågan i en internationell kontext, där det ofta inte alls frågas efter minoritetsgruppers historiska platser inom kulturarvssektorn. Men samtidigt är det som vi i denna studie efterfrågat, ett mer genomgripande fokus på kunskapsförsörjningen och dennas konstitutiva betydelse, egentligen inte alls beaktat. Inte helt oväntat framkommer det att det idag helt saknas översikter över hur de nationella minoritetsgruppernas spår i landskapet egentligen ser ut, hur de skall benämnas, hur de skall förstås och hur de skall hanteras. Vi anar visserligen att det föreligger olika förutsättningar för ett engagemang i de respektive nationella minoritetsgruppernas historiska platser: gruppernas respektive spår skiljer sig åt rent konkret på en rad olika punkter. Detta kan vara en forskningsfråga i sig, och denna aspekt berör vi här endast i förbigående. Vägen till ett nytt paradigm för kulturarvsverksamhet kan inte undvika ett förnyat fokus på hur kulturarvet blir till och förhandlas i det konkreta kulturarvsarbetet. Det är här som förändring kan ske, och sker, och det är också här som kulturarvsteori bör hämta sin näring (Hansen & Holmberg 2016, Holmberg, kommande).

Den övergripande frågan om *vilken betydelse de nationella minoriteternas historiska platser kan få i berättelsen om Sverige* måste besvaras med att dessa platser, med vissa undantag, ännu är långtifrån inarbetade i berättelsen. Trots ambitioner att beakta minoritetsgruppernas kulturarv kvarstår därmed frågan om hur de nationella minoriteterna på allvar, och på sina egna villkor, kan ges plats i bilden av det svenska landskapet och kulturarvet. Det långsiktiga arbetet för en uppdaterad bild och berättelse om Sverige, där spåren av de nationella minoriteternas närvaro är identifierade och inkluderade, är en unik möjlighet, men också en utmaning.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

OTRYCKTA KÄLLOR

Intervjuer med representanter för kulturarvssektorn

Blekinge museum, 2016-02-22

Bohusläns museum, 2016-03-11

Dalarnas museum, 2016-03-30

Eskilstuna stadsmuseum, 2016-08-19

Gaaltje sydsamiskt kulturcentrum, 2016-09-05

Gotlands museum, 2016-02-24

Göteborgs stadsmuseum, 2016-09-09, 2016-09-14

Hallands kulturhistoriska museum, 2016-03-11, 2016-03-21, 2016-07-18

Historiska museet, 2016-08-02

Hälsinglands museum, 2016-08-08

Härjedalens fjällmuseum, 2016-07-29

Jamtli, 2016-07-28, 2016-09-02

Jönköpings läns museum, 2016-03-04

Kalmar läns museum, 2016-04-03

Kulturen i Lund, 2016-02-15

Länsmuseet Gävleborg, 2016-05-27, 2016-06-03

Länsstyrelsen Blekinge, 2016-03-10

Länsstyrelsen Dalarna, 2016-03-30

Länsstyrelsen Gotland, 2016-02-24

Länsstyrelsen Gävleborg, 2016-05-20

Länsstyrelsen Halland, 2016-03-04

Länsstyrelsen Jönköping, 2016-05-27

Länsstyrelsen Kronoberg, 2016-03-10

Länsstyrelsen Jämtland, 2016-07-28

Länsstyrelsen Kalmar, 2016-06-03

Länsstyrelsen Norrbotten, 2016-07-01

Länsstyrelsen Skåne, 2016-02-12

Länsstyrelsen Stockholm, 2016-03-17
Länsstyrelsen Södermanland, 2016-06-29 (2 intervjuer)
Länsstyrelsen Uppsala, 2016-05-20
Länsstyrelsen Västerbotten, 2016-07-01
Länsstyrelsen Västernorrland, 2016-06-29, 2016-07-01
Länsstyrelsen Västmanland, 2016-03-23
Länsstyrelsen Västra Götaland, 2016-03-10
Länsstyrelsen Örebro, 2016-04-08
Länsstyrelsen Östergötland, 2016-03-23
Malmö museer, 2016-02-15
Murberget – Länsmuseum Västernorrland, 2016-06-15
Norrbottens museum, 2016-06-29
Region Skåne, 2016-02-15
Regionmuseum Kristianstad, 2016-02-19
Riksarkivet – Landsarkivet i Visby, 2016-02-24
Smålands museum/Kulturparken Småland, 2016-03-17
Stadsmuseet i Stockholm, 2016-07-28
Stockholms läns museum, 2016-03-11, 2016-03-17, 2016-03-24
Sörmlands museum, 2016-03-11
Upplandsmuseum, 2016-03-23, 2016-07-18
Värmlands museum, 2016-07-28
Värmlands museum/Torsby Finnskogscentrum, 2016-06-15
Västerbottens museum, 2016-08-26
Västergötlands museum, 2016-04-08
Västmanlands läns museum, 2016-03-23
Örebro läns museum, 2016-04-08
Östergötlands museum, 2016-03-17, 2016-07-28

*Intervjuer med representanter för de nationella minoritetsgrupperna
(talespersoner för respektive minoritetsgrupp)*

Maja Mella, verksamhetsledare, Svenska Tornedalingars Riksförbund, 2016-06-10
Bengt Niska, ordförande, Svenska Tornedalingars Riksförbund, 2016-08-02
Isak Reichel, generalsekreterare, Judiska Centralrådet, 2016-05-30

Tanja Sevä, handläggare natur- och kulturmiljöstöd, Sametinget, 2016-08-16

Voitto Visuri, ordförande, Sverigefinska Riksförbundet, 2016-07-28

Kompletterande intervjuer

Lars Elenius, professor i historia, Umeå universitet, 2016-08-02

Jo Gröön Husmo, ordförande, Lekvattnets Hembygdsförening, Pojansana Torp & Miljö, 2016-09-20

Henning Johansson, professor emeritus i pedagogik, Högskolan Jönköping, 2016-08-05

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

Agnew, John & Duncan, Jim (1989). *The Power of Place. Bringing Together Geographical and Sociological Imaginations*. London: Unwin Hyman.

Ahlryd, Sara, Vigur, Lotta & Hansson, Joacim (2010). *Biblioteken och de nationella minoriteterna. Hur svenska folkbibliotek arbetar för romer, judar, tornedalingar, samer och sverigefinnar*. Växjö: Avdelningen för biblioteks- och informationsvetenskap, Institutionen för kulturvetenskaper, Linnéuniversitetet.

Åjtte, Gaaltije & Länsstyrelsen Västerbotten (2014). *Det samiska kulturlandskapet. Program för att bevara, bruka och utveckla samiska kulturlandskap 2015–2020*. Duoddaris nr 28, <http://www.ajtte.com/wp-content/uploads/2009/05/Det-samiska-kulturlandskapet.pdf>. Hämtad: 2016-11-04.

Akman, Hacı (2007). ”Fra synagogen till museet: Jødisk diaspora i Storbritannien”. I: Selberg, Torunn & Nils, Gilje (red.) (2007). *Kulturelle landskap. Sted, fortelling og materiell kultur*. Bergen: Fagbokforlaget.

Andersson, Lars M. & Carlsson, Carl Henrik (red.) (2013). *Från sidensjalar till flyktmottagning. Judarna i Sverige – en minoritets historia*. Opuscula Historica Upsaliensia 50. Uppsala: Uppsala universitet.

Arbetsmarknadsdepartementet (2014). *Den mörka och okända historien. Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet*. Stockholm: Elanders.

Aronsson, Kjell-Åke (1995). *Samiska kulturmiljöer i Sverige. En forskningsöversikt*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Ashworth, Gregory, Graham, Brian & Tunbridge, J. E. (2007). *Pluralising Pasts. Heritage, Identity and Place in Multicultural Societies*. London: Pluto Press.

Att samla Sápmi. Pågår 2014–2018. Projekt, projektledare Jonas Monie Nordin, Historiska museet & Uppsala universitet. URL: <http://www.arkeologi.uu.se/Forskning/Projekt/att-samla-s-pmi/>. Hämtad: 2017-01-13.

- Benhabib, Seyla (2004). *Jämlikhet och mångfald. Demokrati och medborgarskap i en global tidsålder*. Göteborg: Daidalos.
- Bjerkli, Bjørn & Selle, Per (red.) (2015). *Samopolitikkens utvikling*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Bladh, Gabriel (1995). *Finnskogens landskap och människor under fyra sekler. En studie av samhälle och natur i förändring*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Boardindustrin i Skinnskatteberg*. Projektplan 2016-01-07, Västmanlands läns museum.
- Borevi, Karin (2002). *Välfärdsstaten i det mångkulturella samhället*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Borevi, Karin (2013). "Understanding Swedish Multiculturalism". I: Kivisto, Peter & Wahlbeck, Östen (2013). *Debating Multiculturalism in the Nordic Welfare States* (s. 140–169). London: Palgrave Macmillan.
- Daher, Okan, Hannikainen, Lauri & Heikinheimo, Karoliina (red.) (2012). *Suomen kansalliset vähemmistöt. Kulttuurien ja kielten rikkautta*. [Ung. "Finska nationella minoriteter. Språklig och kulturell rikedom".] Keuruu: Minority Rights Group Finland.
- de los Reyes, Paulina & Kamali, Masoud (red.) (2005). *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. SOU 2005:41. Stockholm: Regeringen.
- de los Reyes, Paulina (red.) (2006). *Arbetslivets (o)synliga murar. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering*. (SOU 2006:59. Stockholm: Regeringen.) URL:<http://www.regeringen.se/contentassets/b83feca5ad284a579cc25fd-fab953f7a/arbetslivets-osynliga-murar-sou-200659>.
- De nya litteraturerna i Sverige*. Pågående 2000–2002. Projekt, projektledare Satu Gröndahl, Hugo Valentin-centrum, Uppsala Universitet. URL: <http://www.valentin.uu.se/research/Researchprojects/Earlier+research/Previous-research-1984-2004/de-nya-litteraturerna-i-sverige-2000-2004/>. Hämtad: 2017-01-13.
- Edbom, Gunilla (2005). "Samiskt kulturarv i samlingar. Rapport från ett projekt om återföringsfrågor gällande samiska föremål". *Arkeologisk rapport* 2005:1, Åjtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum.
- Elenius, Lars (2006). *Nationalstat och minoritetspolitik. Samer och finskspråkiga minoriteter i ett jämförande nordiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Elenius, Lars (2007). "Kvåner. En föränderlig identitet på Nordkalotten". I: Lundström, Inga (red.). *Historisk rätt? Kultur, politik och juridik i norr* (s. 88–110). Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Elenius, Lars (2008). "Etniska grupper och regioner som minnesplatser". I: Jönsson, Lars-Eric, Wallette, Anna & Wienberg, Jes (red.). *Kanon och kulturarv. Historia och samtid i Danmark och Sverige*. Centrum för Danmarksstudier. Göteborg & Stockholm: Makadam.

- Elenius, Lars (2010). "Memory Politics and the Use of History. Finnish-speaking Minorities at the North Calotte". I: Pakier, Małgorzata & Stråth, Bo (red.). *A European Memory. Contested Histories and Politics of Remembrance* (s. 294–307). New York: Berghahn.
- Elenius, Lars, Allard, Christina & Sandström, Camilla (red.) (2016). *Indigenous Rights in Modern Landscapes. Nordic Conservation Regimes in Global Context*. New York: Routledge.
- En kolonial arena. *Landskap, människor och globalisering i norra Sveriges inland under tidigmodern tid*. Pågår 2014–2017. Projekt, projektledare Jonas Monie Nordin och Carl-Gösta Ojala, Uppsala universitet. URL: <http://www.arkeologi.uu.se/Forskning/Projekt/en-kolonial-arena/>. Hämtad: 2017-01-13.
- En samordnad och långsiktig strategi för romsk inkludering 2012–2032 (2012). Miljödepartementet Skr. 2011/12:56. Stockholm: Miljödepartementet.
- Fforde, Ressida, Hubert, Jane & Turnbull Paul (red.) (2002). *The Dead and Their Possessions. Repatriation in Principle, Policy and Practice*. Routledge: London.
- Furumark, Anna (2013). *Att störa homogenitet*. Lund: Nordic Academic Press.
- Gröndahl, Satu (red.) (2002). "Litteraturens gränsland. Invandrar- och minoritetslitteratur i nordiskt perspektiv". *Uppsala Multiethnic Papers* 45.
- Gullberg, Sofia (2014). "De osynliga minoriteterna. En studie om minoritetsrättigheter i svensk politik mellan år 1970 och 2010". Masteruppsats i mångfaldsstudier, Centrum för genusvetenskap och Hugo Valentin-centrum, Uppsala universitet. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:746049/FULLTEXT01.pdf>.
- Hagström Yamamoto, Sara (2010). *I gränslandet mellan svenskt och samiskt. Identitetsdiskurser och förhistorien i Norrland från 1870-tal till 2000-tal*. Diss. Institutionen för arkeologi och antik historia. Uppsala: Uppsala universitet.
- Hammelev Jörgensen, Mikael (2017). *Förhandlingar om kulturföremål. Parters intressen och argument i processer om återförande av kulturföremål*. Diss. Göteborgs universitet. Gothenburg Studies in Conservation 39. Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Hammarlund-Larsson, Cecilia (2008). "Skärskådad samling. Samiskt kulturarv i Nordiska museet". I: Westergren, Christina & Silvé, Eva (red.) (2016). *För Sápmi i tiden*. Stockholm: Nordiska museet.
- Hansen, Christine & Holmberg, Ingrid Martins (2016). "Motion and Flow in Heritage Institutions. Two Cases of Challenges from Within". *Nordisk Museologi*, 2016, nr 1, s. 40–51.
- Harlin, Eeva-Kristiina (2008). "Repatriation as Knowledge Sharing. Returning the Sámi Cultural Heritage". I: Gabriel, Mille & Dahl, Jens (red.). *UTIMUT. Past Heritage – Future Partnerships. Discussions on Repatriation in the 21st Century*. IWGIA (Internationa-

- tional Work Group for Indigenous Affairs) & the Greenland National Museum & Archives.
- Harrison, Rodney (2010). *Understanding the Politics of Heritage*. Manchester: Manchester University Press.
- Harrison, Rodney (2013). *Heritage. Critical Approaches*. Milton Park, Abingdon & New York: Routledge.
- Harrison, Rodney, Appelgren, Staffan & Bohlin, Anna (2018). "Commentary: Belonging and Belongings. On Migrant and Nomadic Heritages in and for the Anthropocene". I: *The New Nomadic Age. Archaeologies of Forced and Undocumented Migration*. Sheffield: Equinox Publishing.
- Hauptman, Katherine & Näversköld, Kerstin (red.) (2015). *Genusförbart. Inspiration, erfarenheter och metoder för museiarbete*. Lund: Nordic Academic Press.
- Holmberg, Ingrid Martins & Weijmer, Malin (2012). "Utvärdering, Kalejdoskop. Sätt att se på kulturarv". Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för kulturvård. <http://www.gu.se/forskning/publikation/?publicationId=183824>.
- Holmberg, Ingrid Martins (kommande). "Rethinking the Heritage Paradigm from a Practice Perspective. Examples from a Swedish Context".
- Holmberg, Ingrid Martins (red.) (2014a). *Vägsälens kulturarv – kulturarv vid vägsäl. Om att skapa plats för romer och resande i kulturarvet*. Curating the City Publication Series. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Holmberg, Ingrid Martins (2014b). "Om romers historiska platser i kulturarvet". I: Holmberg, Ingrid Martins (red.). *Vägsälens kulturarv – kulturarv vid vägsäl. Om att skapa plats för romer och resande i kulturarvet*. Curating the City Publication Series. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Holmberg, Ingrid Martins & Persson, Erika (2018). "Ephemeral Urban Topographies of Swedish Roma. On Dwelling at the Mobile-Immobile Nexus". I: Frank, S. & Meier, L. (red.). *Dwelling in Mobile Times. Places, Practices and Contestations*. New York & London: Routledge.
- Huss, Leena & Lindgren, Anna-Riitta (2010). "Scandinavia". I: Fishman, J. & Garcia, O. (red.). *Handbook of Language and Ethnic Identity. Disciplinary and Regional Perspectives* (s. 255–268). New York: Oxford University Press.
- Huss, Lena & Syrjänen Schaal, Kaisa (2013). *Sverigefinnarna och finska språket. En analys av språkbevarande och strategiska vägval*. Rapport beställd av Sverigefinländarnas delegation, Svenska kyrkan & Hugo Valentin-centrum/Uppsala universitet.
- Hyltén-Cavallius, Charlotte & Svanberg, Fredrik (2016). *Älskade museum. Svenska kulturhistoriska museer som kulturskapare och samhällsbyggare*. Lund: Nordic Academic Press.
- Hyltenstam, Kenneth & Milani, Tommaso M. (2004). *Nationella minoriteter och minoritetsspråk. Uppföljning av Sveriges efterlevnad av Europarådets konventioner*

- på nationell nivå: ett minoritetsspråksperspektiv*. Rapport för konstitutionsutskottet. Stockholm: Centrum för tvåspråkighetsforskning.
- Hyldenstam, Kenneth, Axelsson, Monica & Lindberg, Inger (red.) (2012). *Flerspråkighet. En forskningsöversikt*. Vetenskapsrådets rapportserie 5:2012.
- Högberg, Anders (2013). *Mångfald i kulturmiljövården. Tankar, kunskaper och processer 2002–2012*. Lund: Nordic Academic Press.
- In the name of Sami* (2004). Dokumentärfilm av Marton, Valeria & Danusiri, Aryo. UiT, Norges arktiske universitet, Institutt for arkeologi og sosialantropologi. URL: https://uit.no/om/enhet/artikkel?p_document_id=167622&p_dimension_id=88154. Hämtad: 2017-01-13.
- Jernström, Elisabet (1992). "Karta över Taalujärvi, Stálujávri. Upprättad 1992". Del av studentarbete inom ramen för lärarutbildningen vid Högsolan i Luleå.
- Johansson, Peter (2008). *Samerna: ett ursprungsfolk eller en minoritet? En studie av svensk samepolitik 1986–2005*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för globala studier.
- Kelly-Holmes, Helen & Pietikäinen, Sari (2016). "Language. A Challenging Resource in a Museum of Sámi Culture". *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, vol. 16, nr 1, s. 24–41. URL:<http://dx.doi.org/10.1080/15022250.2015.1058186>. Hämtad: 2016-12-09.
- Kolen, J., Renes, J. & Hermans, R. (2015). *Landscape Biographies. Geographical, Historical and Archaeological Perspectives on the Production and Transmission of Landscapes*. Landscape & heritage series. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Kramvig, Britt (2005). "Fleksible kategorier, fleksible liv". *Norsk antropologisk tidsskrift* 2005, vol. 16, nr 2–3, s. 97–108.
- Kraus, Peter A. & Kivisto, Peter (red.) (2015). *The Challenge of Minority Integration. Politics and Policies in the Nordic Nations*. Boston & Berlin: De Gruyter.
- Kulturdepartementet (2004). *Samordning av Mångkulturåret 2006*. Kommittédirektiv 2004:169. Stockholm: Riksdagen.
- Kulturdepartementet (2007). *Mångfald är framtiden*. SOU 2007:50 Slutbetänkande från Kommittén för samordning av Mångkulturåret 2006. Stockholm: Regeringen.
- Kulturdepartementet (2016a). *Lagrådsremiss. Kulturarvspolitik*. December 2016. Stockholm: Regeringen. URL: <http://www.regeringen.se/4ae5fd/contentassets/8abb7ebac7004bdc966b49937e859341/kulturarvspolitik>. Hämtad: 2017-01-13.
- Kulturdepartementet (2016b). *En stärkt minoritetspolitik. Översyn av lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk*. Kommittédirektiv 2016:73. Stockholm: Riksdagen.
- Kuoljok, Sunna (2007). *Recalling Ancestral Voices – Repatriation of Sámi Cultural Heritage. Rapport från den svenska delen av ett interreg-projekt om en databas för samiska föremål på museer i Norden*. Jokkmokk: Äjtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum.

- Lantto, Patrik & Mörkenstam, Ulf (2009). "Samernas etnopolitiska mobilisering och utmaning av offentlig svensk samepolitik". I: Darvishpour, Mehrdad, Westin, Charles & Karlsson, Linda (red.). *Migration och etnicitet. Perspektiv på ett mångkulturellt Sverige*. Malmö: Studentlitteratur.
- Lindmark, Daniel & Sundström, Olle (red.) (2016). *De historiska relationerna mellan svenska kyrkan och samerna. En vetenskaplig antologi*, band 1. Skellefteå: Artos & Norma.
- Lundén, Staffan (2016). *Displaying Loot. The Benin objects and the British Museum*. Diss. GOTARC Series B. Gothenburg Archaeological Theses 69. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Länsstyrelserna (2014). *Inkluderings- och exkluderingsprocesser i kulturmiljöarbetet. Länsstyrelsernas ärendehandläggning*. Projektrapport.
- Mannela Gaup, Karin (red.) (2007). *Samisk kulturpolitik i ett nordiskt perspektiv*. Umeå: Centrum för samisk forskning.
- Midtbøen, Arnfinn H. & Lidén, Hilde (2015). *Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge. En kunnskapsgjennomgang*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning. Rapport 2015:01.
- Molin, Anna (2012). *Sluttrapport Kalejdoskop. Sätt att se på kulturarv*. Länsstyrelsen Västernorrland. Dnr 430-6583-09.
- Müssener, Helmut (red.) (2011). "Judarna i Sverige – en minoritets historia. Fyra föreläsningar". *Uppsala Multiethnic Papers* 53. Uppsala: Hugo Valentin-centrum/Uppsala universitet.
- Niemi, Einar (2002). "Kategoriernes etikk og minoritetene i nord. Et historisk perspektiv". I: *Samisk forskning og forskningsetikk. Forskningsetiske komiteers skriftserie*, nr 2, s. 22–44. Oslo: Forskningsetiske komiteer.
- Niemi, Einar (2006). "National Minorities and Minority Policy in Norway". I: Spiliopoulou Åkermark, Sia (red.). *International Obligations and National Debates. Minorities around the Baltic Sea* (s. 397–452). Mariehamn: The Åland Peace Institute.
- Nordblad, Julia (2015). *Den enspråkiga demokratin. Minoriteterna, skolan och imperiet, Sverige och Frankrike, 1880–1925*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Nyseth, Torill & Pedersen, Paul (2014). "Urban Sámi Identities in Scandinavia. Hybridities, Ambivalences and Cultural Innovation". *Acta Borealia*, vol. 31, nr 2, s. 131–151.
- Persson, Erika (2014). "Svenska romers platser i Göteborg 1890–1960 – en pilotstudie". I: Holmberg, Ingrid Martins (red.). *Vägsälens kulturarv – kulturarv vid vägsäl. Om att skapa plats för romer och resande i kulturarvet*. Curating the City Publication Series. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Pikkarainen, Heidi & Brodin, Björn (2008a). *Diskriminering av samer. Samers rättigheter ur ett diskrimineringsperspektiv*. DO:s rapportserie 2008:1. Stockholm: Ombudsmannen mot etnisk diskriminering.

- Pikkarainen, Heidi & Brodin, Björn (2008b). *Diskriminering av nationella minoriteter inom utbildningsväsendet*. DO:s rapportserie 2008:2. Stockholm: Ombudsmannen mot etnisk diskriminering.
- Potinkara, Nika (2012). "Representing Cultural Difference. Reindeer Herding as a Signal of Ethnic Boundary in the Exhibitions of Two Sámi Museums". *Nordisk museologi* 2012, vol. 2, s. 83–96. URL: <https://www.journals.uio.no/index.php/museolog/article/view/3104/2686>. Hämtad: 2016-12-09.
- Rapport från Riksdagen 2011/12:RFR11 *Kunskapsöversikt om nationella minoriteter*. Stockholm: Riksdagstryckeriet. Tillgänglig på Internet: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Utredningar/Rapporter-fran-riksdagen/Kunskapsoversikt-om-nationella_GZoWFR11/. Hämtad: 2016-11-04.
- Regeringens proposition. 2008/09:158. Från erkännande till egenmakt. Regeringens strategi för de nationella minoriteterna*. Stockholm.
- Regeringens proposition 1976/77:80 om att ge plats för samerna*. Stockholm.
- Riksantikvarieämbetet (1998). *Bevarande av det samiska kulturarvet. Program för stöd 1998–2000*.
- Riksantikvarieämbetet (2004). *Kulturarv är mångfald! Fördjupad omvärldsanalys för kulturmiljöområdet 2004*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Ryymin, Teemu (2004). "Historie, fortidsforeställinger og kvensk identitetsbygging". I: Niemi, Einar (red.). *Fortidsforeställinger. Bruk og misbruk av nordnorsk historie*. Rapport fra det 27. nordnorske historieseminar, Hamarøy september 27.–29.9.2002 (s. 133–152). Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Silvén, Eva (2006). "Museer och minoritetspolitik – inläsning eller gränsöverskridande?" I: Alzén, Annika & Aronsson, Peter (red.) (2006). *Demokratiskt kulturarv? Nationella institutioner, universella värden, lokala praktiker*. Linköping: Linköpings universitet.
- Silvén, Eva (2012a). "Contested Sami Heritage. Drums and Sieidis on the Move". I: Poulot, Dominique, Lanzarote Guiral, José Maria & Bodenstein, Felicity (red.). *National Museums and the Negotiation of Difficult Pasts. Conference Proceedings from EuNaMuS: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Brussels 26–27 January 2012*. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- Silvén, Eva (2012b). "Konstruktionen av ett samiskt kulturarv. Ernst Manker och den lapska ombudskåren". I: Sköld, Peter & Stoor, Krister (red.). *Långa perspektiv. Samisk forskning och traditionell kunskap*. Umeå: Umeå universitet.
- Silvén, Eva (2014). "Constructing a Sami Cultural Heritage. Essentialism and Emancipation". *Ethnologica Scandinavica*, vol. 44, 2014.
- Silvén, Eva (2016). "Hemfört, bortfört, återfört. Museerna och det samiska kulturarvet". I: Hegardt, Johan & Lundemo, Trond (2016). *Historiens hemvist III. Minne, medier och materialitet*. Göteborg & Stockholm: Makadam.

- Sjöberg, Maria & Svensson, Birgitta (red.) (2011). *Svenskfinnska relationer. Språk, identitet och nationalitet efter 1809*. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Smith, Laurajane (2006). *Uses of Heritage*. London: Routledge.
- Språk och identitet i Tornedalen under det minoritetsspolitiska paradigmskiftet efter 1935. Pågår 2011–2014. Projekt, projektledare Lars Elenius, Umeå universitet. URL: <http://www.umu.se/nyhet//.cid147133>. Hämtad: 2017-01-13.
- Språkrådet/Institutet för språk och folkminnen, Länsstyrelsen i Stockholms län & Sametinget (2015). *Nationella minoriteter 2015 – allmänhetens kunskap om och attityd till de nationella minoriteterna och de nationella minoritetsspråken. Vad vet Sveriges befolkning om dem?* Rapport. URL: <http://www.sprakochfolkminnen.se/download/18.c17e514db30bb2a84f8/1433313475127/Nationella+minoriteter+2015+-+rapport.pdf>. Hämtad: 2017-01-13.
- Statens kulturråd (2015). *Kulturverksamhetens främjande av nationella minoriteters kultur*. Rapport. Stockholm: Kulturrådet.
- Svanberg, Ingvar (2005). "Cultural and Language Pluralism in Contemporary Nordic Countries". I: *Nordic Voices. Literature from the Nordic Countries* (s. 8–17). Oslo: Nordbok.
- Tolia-Kelly, D., Waterton, E. & Watson, S. (2017). *Heritage, Affect and Emotion. Politics, Practices and Infrastructures*. Abingdon & New York, NY: Routledge.
- Utrikesdepartementet (2017). *Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i Danmark 2015–2016*. Tillgänglig på internet: <http://www.regeringen.se/498ac7/contentassets/673f3bc661e2421dac3e1c8786c29e04/danmark--manskliga-rattigheter-demokrati-och-rattsstatens-principer-2015-2016.pdf>. Hämtad: 2018-02-23.
- Waterton, Emma, & Watson, Steve (2015). *The Palgrave Handbook of Contemporary Heritage Research*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Weckström, Lotta (2005). "Unga sverigefinnars tankar om finsk identitet i Sverige". I: SOU 2005:40. Rätten till mitt språk. Förstärkt minoritetsskydd. Delbetänkande från utredningen om finska och sydsamiska språken. Bilaga 6. Stockholm.
- Weckström, Lotta (2008). *Representations of Finnishness in Sweden*. Jyväskylä yliopisto. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Väitöskirja. Jyväskylä.
- Weijmer, Malin (u.u.). *I sökandet efter delaktighet. Praktik, aktörer och kulturmiljöarbete*. Diss. Studies in Conservation 46. Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Verrill, Elizabeth (2014) "The Kveeni of Northern Norway. From National Minority to Indigenous People". Masteruppsats. Graduate Program in Global Studies, Graduate School of Arts and Sciences, Brandeis University. URL: <http://kvener.no/wp-content/blogs.dir/1/files/2014/09/VerrillThesis2014.pdf>.
- Westergren, Eva & Åhl, Hans (2007). *Mer än ett språk. En antologi om flerspråkigheten i norra Sverige*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.

- Westin, Niklas, Wallengren, Simon, Dimitër-Taikon, Kati & Westin, Charles (2014). *Antiziganism i statlig tjänst. Socialstyrelsens behandling av romer och resande under 1900-talet*. Falun: Socialstyrelsen.
- Wickström, Mats & Wolff, Charlotta (2016). *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekel*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Ågren, Marja (2006). "Är du finsk, eller...?" *En etnologisk studie om att växa upp och leva med finsk bakgrund i Sverige*. Göteborg: Arkipelag.

BILDFÖRTECKNING

Omslagsbild. Foto: Katarina Saltzman

Bild 1. Illustration: Sarah Andersson

Bild 2. Illustration: Sarah Andersson, kartbearbetning Björn Löfving

Bild 3. Illustration: Sarah Andersson

Bild 4. Foto: Katarina Saltzman

Bild 5. Målning av Jan Westling. Publicerad med tillstånd av Jan Westling 2018-03-05

Bild 6. Foto: Ingemar Lönnbom. Publicerad med tillstånd av Ingemar Lönnbom 2018-03-04

Bild 7. Fotograf: okänd. Göteborgs stadsmuseum

Bild 8. Fotograf: Margareta Nabrink, ©Norrbottens museum

BILAGEFÖRTECKNING

BILAGA 1. Sammanställning av projekt och insatser som nämndes i intervjuerna, sorterade per län. Vissa av de listade aktiviteterna nämndes av fler än en informant. De län där samtliga informanter svarade NEJ finns inte med i listan (inte heller sådana insatser som enbart rör romer eller resande, då denna fråga har behandlats i tidigare projekt).

BILAGA 2. "Karta över Taalujärvi, Stålujärvi. Upptecknad 1992". Ur Jernström (1992). Publicerad med tillstånd från Lantmäteriet (2018-12-14).

BILAGA 1

Sammanställning av projekt och insatser som nämndes i intervjuerna, sorterade per län. Vissa av de listade aktiviteterna nämndes av fler än en informant. De län där samtliga informanter svarade NEJ finns inte med i listan (inte heller sådana insatser som enbart rör romer eller resande, då denna fråga har behandlats i tidigare projekt).

Blekinge län

Byggnadsminnesförklaring av Afvelsgårde gård med koppling till den judiska minoritetsgruppen.

Västra Götalands län

Arbete med synagogan på Marstrand.

Dokumentation på 1980/90-talet om Uddevallavarvet, där många sverigefinnar jobbade

Stadsvandringar i den judiska historiens spår i Göteborg.

Östergötlands län

Bidrag till renovering av synagogan i Norrköping.

Kulturarhistorisk kyrkogårdsinventering av Matteus kyrkogård, med judiska begravningsplatsen.

Stockholms län

Artikel "Idungatan 4" i boken Platsens mänskliga berättelser (2013) om Israelmissionens hus.

Kulturmiljövärdsbidrag till judisk begravningsplats.

Samarbete kring Bajit – ett nytt judiskt kulturcentrum. Stadsvandringar i Stieg Larssons fotspår till bl.a. en synagoga.

Uppsala län

Bidrag till Järlåsa finngård. Projekt om skogsfinnar.

Västmanlands län

Projekt "Boardindustrin i Skinnskatteberg" – om fabriken, samhället och den finska arbetskraftsvandringen.

Nyligen initierat projekt med anknäpning till samer.

Örebro län

Bidrag till bastu. Delaktighet i utvecklandet av Finnstigen i Hällefors. Stöttat FINNSAMS satsningar.

Värmlands län

Tvåårigt projekt kring relationen mellan sverigefinnar och skogsfinnar.

Dalarnas län

Bidrag till ideella föreningar för konferenser kopplat till det skogsfinska kulturarvet. Delaktighet i upprustning av samiska lämningar.

Diverse projekt kring samisk kulturarv, bl.a. medverkan i utgrävning av samisk boplatser med lämningar.

Inblandad i upprustning av skogsfinska gårdar.

Inventeringsprojektet Dalamodernismen, relaterat till både sverigefinnar och samer.

Gävleborgs län

Inom ramen för ordinarie arbete nämns att bl.a. samisk tillfällig boplatser hittas. Man registrerar skogsfinska lämningar när de dyker upp. Inventering av Finnsläget – en samisk lägerplats? – i Skogs socken har genomförts.

Projekt "Samiska kulturmiljöer i Gävleborg" där första skedet innebär att registrera platser i FMIS. Pågående projekt om sockensamer.

Tidigare haft studiecirklar om samiskt kulturarv.
Bokprojekt om svedjefinnar.

Jämtlands län

Ska genomföra en utredning om byggnadsminne med samisk anknytning.

Projektet "Religiösa platser" om bl.a. judiska platser (uppstartat år 2010).

Projektet "Religiösa platser" år 2010, om bl.a. judiska platser (startade men rann ut i sanden).

Treårigt projekt som bl.a. rekonstruerar kåta från vinterviste i Glen.

Kulturmiljöprogram för Härjedalen där samiska miljöer lyfts.

Återbegravning av samiska kvarlevor. Föredrag om denna företeelse.

Flera EU-projekt: inventerings- och dokumentationsprojekt.

Info/broschyrer över områden, t.ex. samebyar, riktat till allmänheten.

Registrering av skogsfinska platser.

Västernorrlands län

Bidrag till sammankomst i Ånge, kopplat till den sverigefinska minoritetsgruppen.

Beviljat medel till infoprojekt om samer och samiska kulturmiljöer.

Ingår i projektgrupp med övriga länsstyrelser i norrlandslänen bl.a. om ett samiskt kulturarv.

Jobb med en skogsfinsk miljö i Ånge.

Publikationer om det samiska kulturarvet.

Informationsskyltar vid fornvärdsobjekt, där bl.a. det samiska kulturarvet lyfts.

Undersökningar på ett skogsfinskt ställe.

Västerbottens län

Bidrag till ett härbre i finnbygden i Örträsk.

Bidrag för insatser rörande samiska miljöer (privatpersoner).

Återkommande insatser och vård av kulturresevatnen Atoklimpen, som är samiskt, och Fatmomakke kyrkstad, som var mötesplats för samer och nybyggare.

Projekt "Mångfald-minoritet-kulturhistoria".

Projekt "Saemieh Saepmesne": I det samiska rummet.

Projekt "De nordliga kulturtraditionerna".

Projekt "Rock Art in Sápmi".

Projekt "Kulturspår i landskapet – en resurs i skolan".

Firande av de nationella minoritetsgruppernas nationaldagar genom olika arrangemang.

Arbete med Samiska referensgruppen.

Arrangemang tillsammans med judiska föreningen.

Tagit fram sammanställningen "Bevarande av samiska miljöer i Västerbottens län".

Norrbottnens län

Arkeologisk räddningsundersökning av begravningsplats i Silbojokk där framförallt samer har begravts under 1600–1700-tal.

Bidrag till restaurering av en hel del samiska byggnader och miljöer.

Bidrag till restaurering av torvkåta i Vuokajauke, Jokkmokk kommun, som har anknytning till den judiska minoritetsgruppen.

Arbete med basutställning som rör både nationella minoriteter och platser.

Karta över TAALUJÄRVI, STÁLUJÄRVI

Upprättad 1992 Lärarutbildningen
vid Högskolan i Luleå

Skala 1:25 000
0 0,5 1,0 km
Ekvidistans 20 m

Skala 1:10 000

TECKENFÖRKLARING

- Bostadshus
- Uthug, lada
- Körväg
- Stig, mindre körväg
- Öppen mark
- Minnesmärke
- Plats för rotdragning

SALMI

1. Paldahä
2. Pältoniemi
3. Sunnaniemi
4. Sunnaniemi
5. Pikku Hietalahti (Pikkuhietalahden apaja)
6. Pikku Hietalahden niemi
7. Ella Juonimukka
8. Ella Juoniniemi
9. Pispuniemi
10. Onnuniemi
11. Sydäniemi
12. Pabaniemi
13. Maataniemi
14. Hietalahti
15. Pietäniemi
16. Hietaniemi
17. Jokiniemi
18. Taalujoeniska
19. Pikkiläniemi
20. Korostaniemi
21. Tuuliniemi
22. Lapinlahti (Lapinlahden apaja)
23. Salvipöytä
24. Teukoniemi
25. Alapöytä
26. Valkea kivenniemi
27. Hietaniemi
28. Vainionpöytä
29. Vainionpöytä
30. Koukaniemi
31. Annin valkaniemi
32. Alasen kövniemi
33. Yläsen kövniemi
34. Nikarilahti
35. Nikaniemi
36. Ontopöytä
37. Kälviäniemi
38. Peräläniemi (Perälänsen apaja)
39. Peräläniemi
40. Hirviniemi
41. Ukuniemi
42. Ukulahti (Ukulahden apaja)
43. Koivoniemi
44. Koivopöytä
45. Isopöytäniemi
46. Isopöytälahti
47. Pikkuniemi
48. Pikkuniemi
49. Pikkuniemi
50. Pikkuniemi
51. Pukaniemi
52. Nikarilahti (Valkaniemi)
53. Olinniemi
54. Salmenniemi
55. Barchagapöytäniemi
56. Pikkuniemi
57. Hietaniemi
58. Kainiemi
59. Poriähti
60. Poriähti
61. Repöniemi
62. Dokinbaasi
63. Pöytäniemi
64. Pöytäniemi
65. Puolivälenniemi
66. Puolivälenniemi
67. Ouloniemi
68. Ämmäniemi
69. "Barkka" mukka
70. Tahviniemi (Suotivänniemi)
71. Huonasseniemi
72. Ohtimankuru
73. Pöytäniemi
74. Ojoniemi
75. Pukaniemi
76. Pöytäniemi
77. Leppölahti
78. Lohdella
79. Pöytäniemi
80. Korvoniemi
81. Korvoniemi
82. Hauka törmä
83. Kivimäki
84. Korvoniemi
85. Nälän törmä
86. Annin väistö
87. Saari
88. Kivellä
89. Pöytäniemi (Palo)
90. Olinniemi
91. Luossavuoma
92. Yläpöytäniemi
93. Pöytäniemi
94. Pöytäniemi
95. Tommukasen järvi
96. Hietalahden alusta

KIVET

97. Lastekivi (pahta)
98. Viskivi
99. Riekkivi
100. Punanen kivi
101. Yläsen Isopöytä
102. Taalujoeniska
103. Alasen Isopöytä
104. Valkea kivi

Ritografering: Elisabet Jerström
Elinograf: Tommy Ström
Ritografering: Elisabet Jerström
Ritografering: Ann Jansson

